

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Silvija Milimavičiūtė

Klinikinės psichologijos studijų programa
Magistro darbas

Globėjų trauminės patirties, mentalizacijos ir auklėjimo sąsajos

Darbo vadovė: doc. dr. Asta Adler

Vilnius
2019

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
SVARBIAUSIOS SAŲVOKOS	6
PRATARMĖ	7
1. ĮVADAS	9
1.1. Mentalizacijos samprata	9
1.2. Mentalizacija ir tėvystė	11
1.2.1. Tėvų mentalizacija ir vaiko funkcionavimas	12
1.2.2. Tėvų mentalizacijos ryšys su auklėjimu	13
1.2.3. Traumų įtaka tėvystei bei mentalizacijai	15
1.2.4. Intervencijos tėvų ir globėjų mentalizacijai stiprinti	17
1.3. Mentalizacijos svarba globėjams bei įtėviams	20
1.4. Tyrimo aktualumas ir problema	21
2. METODIKA	24
2.1. Tyrimo dizainas	24
2.2. Tyrimo dalyviai	24
2.3. Tyrimo instrumentai	26
2.4. Tyrimo eiga	28
2.5. Duomenų analizė	29
3. REZULTATAI	30
3.1. Globėjų bei biologinių motinų ankstyvosios trauminės patirties, mentalizacijos ir auklėjimo ypatumai	30
3.2. Globėjų bei biologinių motinų ankstyvosios trauminės patirties, mentalizacijos ir auklėjimo sąsajos	31
3.3. Ankstyvosios trauminės patirties prognostinė galia globėjų ir biologinių motinų mentalizacijai	34
3.4. Globėjų ir biologinių motinų auklėjimo prognostiniai veiksniai	35
3.5. Smurto patyrimo ryšio su auklėjimo būdais mediacija per tėvystės reflekyviają funkciją ...	37
4. REZULTATŲ APTARIMAS	43
4.1. Rezultatų analizė	43
4.2. Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų gairės	49
IŠVADOS	52
LITERATŪRA	53

PRIEDAI	61
1 priedas. Demografinė anketa	61
2 priedas. Informuoto sutikimo forma	63
3 priedas. PRFQ tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai.....	64
4 priedas. APQ-9 tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai	65

SANTRAUKA

Milimavičiūtė, S. (2019). Globėjų trauminės patirties, mentalizacijos ir auklėjimo sąsajos. Vilnius, Vilniaus universitetas, 65 psl.

Dauguma mentalizacijos tėvystės kontekste tyrimų yra atliekami su biologinius vaikus auginančiais tėvais, tad nėra aišku, ar globėjams mentalizacijos reikšmė yra tokia pati kaip tėvams. Šiuo tyrimu siekta ištirti globėjų, auginančių 6-11 metų amžiaus vaikus, mentalizacijos sąsajas su jų ankstyvąja traumine patirtimi bei naudojamais auklėjimo būdais ir palyginti jas su sąsajomis biologinių motinų grupėje. Tyrime dalyvavo 46 globėjos, įmotės bei budinčios globotojos ir 122 biologinės motinos. Ankstyvoji trauminė patirtis vertinta Vaikystės patirčių klausimynu (Gervinskaitė-Paulaitienė ir Barkauskienė, 2015), mentalizacija – Tėvystės reflektyviosios funkcijos klausimynu (Luyten, Mayes, Nijssens, & Fonagy, 2017), auklėjimo būdai – Alabamos auklėjimo klausimyno trumpąja versija (Elgar, Waschbusch, Dadds, & Sigvaldason, 2007). Rezultatai parodė, kad globėjos nesiskyrė nuo biologinių motinų savo ankstyvosios trauminės patirties kiekiu, mentalizacijos lygiu bei auklėjimu, tačiau ryšiai tarp šių konstrukto dėmenų kai kuriais atvejais buvo nevienodi. Visgi abiem grupėms geresnė mentalizacija buvo susijusi su mažiau trauminės patirties bei efektyvesniu auklėjimu, o didžiausią prognostinę reikšmę auklėjimui turėjo ikimentalizacija. Ikimentalizacija taip pat medijavo ryšį tarp ankstyvosios trauminės patirties bei negatyvių auklėjimo būdų.

Raktiniai žodžiai: *globėjos, trauminė patirtis, mentalizacija, auklėjimas.*

SUMMARY

Milimavičiūtė, S. (2019). *The Relationship Between Foster Mothers' Traumatic Experience, Mentalization and Parenting*. Vilnius, Vilnius University, 65 pages.

Most studies of mentalization in the context of parenting are carried out with parents raising their biological children, therefore it is unclear if implications of mentalization are the same for foster parents. This study aims to explore the links between early traumatic experience, mentalization and parenting practices of foster mothers raising children from 6 to 11 years and compare them to the same links in a group of biological mothers. The participants were 46 foster and adoptive mothers and on-call carers and 122 biological mothers. Early traumatic experience was assessed with Childhood Experiences Questionnaire (Gervinskaitė-Paulaitienė & Barkauskienė, 2015), mentalization with Parental Reflective Functioning Questionnaire (Luyten, Mayes, Nijssens, & Fonagy, 2017), parenting practices – with Alabama Parenting Questionnaire – Short Form (Elgar, Waschbusch, Dadds, & Sigvaldason, 2007). Results have shown that foster mothers did not differ from biological mothers in respect to early traumatic experience, mentalization and parenting, but the links between sub-constructs in some cases were not identical. However, for both groups better mentalization was related to less traumatic experience and more effective parenting, and prementalizing was most predictive of parenting. Prementalizing also mediated the relationship between early traumatic experience and negative parenting practices.

Keywords: foster mothers, traumatic experience, mentalization, parenting.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Mentalizacija – paprastai ikisąmoninga vaizduotės psichinė veikla, leidžianti suvokti ir paaiškinti žmonių elgesį per su ketinimais susijusias psichines būsenas, pavyzdžiui, poreikius, norus, jausmus, įsitikinimus, tikslus ir priežastis (Allen et al., cit. iš Fonagy & Allison, 2012).

Tėvystės reflektvyioji funkcija – tėvų gebėjimas suprasti savo vaiko psichines būsenas (Camoirano, 2017).

Trauminė patirtis – įvykis, įvykių seka ar aplinkybės, kuriuos žmogus patiria kaip fiziškai ar emociškai žalingus ar keliančius grėsmę gyvybei ir kurie gali turėti ilgalaikių neigiamų padarinių jo funkcionavimui bei fizinei, emocinei, socialinei ar dvasinei gerovei (pgl. Huang et al., 2014).

Ankstyvoji trauminė patirtis – trauminė patirtis, išgyventa vaikystėje.

Auklėjimo būdai (angl. *parenting practices*) – konkretus, į tikslą nukreiptas elgesys, kuriuo tėvai vykdo savo kaip tėvų pareigas (Darling & Steinberg, 1993).

PRATARMĖ

Vaikų, netekusių tėvų globos, likimas yra opi socialinė bei moralinė problema. Mūsų šalyje beveik 2 procentai vaikų yra dėl vienu ar kitu priežasčių likę be tėvų globos. Sutariama, kad tinkamiausia aplinka vaikams augti yra šeima, todėl Lietuvoje vykdoma institucinės globos pertvarka, kuria siekiama užtikrinti, jog be tėvų globos likę vaikai augtų globėjų, įtėvių šeimose ar šeimynose ir gautų pagalbą bendruomenėje, o ne vaikų globos namuose (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2019). Naujausiais 2017 m. duomenimis, visoje šalyje šeimose buvo globojami 5602 vaikai, t. y. beveik dvigubai daugiau nei globos institucijose (Lietuvos statistikos departamentas, 2018). Tokie skaičiai suteikia optimizmo, tačiau kartu primena apie atsakomybę padėti šeimoms, priėmusioms šiuos vaikus į savo namus, spręsti iš to iškylančius sunkumus.

Laikinieji ir nuolatiniai globėjai, įtėviai bei budintys globotojai susiduria su įvairiomis problemomis, kadangi tėvų globos netekę vaikai dažniausiai būna patyrę nepriežiūrą bei kitokią prievartą iš artimųjų ir iš to kylantį skausmą neretai yra linkę išreikšti sudėtingu elgesiu. Dėl to auginti šiuos vaikus dažnai yra didesnis iššūkis nei savo biologinius. Globėjai neretai patiria daugiau streso ir nuovargio, jiems tenka priimti sunkias auginamo vaiko emocijas bei elgesį tuo pat metu patiems išgyvenant neigiamus jausmus, galimas abejones dėl globos ar savęs kaip globėjo, ne visuomet palankų visuomenės požiūrį. Vaikas tuo tarpu turi savo poreikius: jam iš globėjo reikia šilumos, dėmesio, kantrybės bei tinkamo, nežalojančio auklėjimo nepriklausomai nuo to, kas vyksta paties globėjo viduje. Rūpinantis tiek globėju, tiek vaikų gerove, svarbu padėti vaikus apsisprendusiems globoti žmonėms lengviau pakelti iššūkius ir kuo geriau atliepti vaiko poreikius.

Moksliniuose tyrimuose kaip svarbus tėvystei įtaką darantis veiksnys išryškėja mentalizacija, kuri yra reikšminga tuo, kad ją galima lavinti. Tyrimai rodo, kad stiprinant tėvų mentalizaciją ne tik mažėja įvairių problemų rizika vaikui, bet ir gerėja tėvų savijauta, tad tikėtina, jog globėjų mentalizacijos stiprinimas irgi gali būti naudingas ir vaikui, ir jiems patiems. Pasaulyje jau yra kuriamos pirmosios globėjams skirtos mentalizacijos lavinimo programos. Lietuvoje vykdomi GIMK mokymai globėjams bei įtėviams taip pat yra paremti stipriai su mentalizacijos tyrinėjimais susijusia prieraišumo teorija: juose pabrėžiama globėjų patyrimo prigimtinėje šeimoje bei neišgyventų netekčių svarba pasirengimui priimti į šeimą vaiką. Visgi beveik visi mentalizacijos tyrimai yra atliekami ne su globėjais ar įtėviais, o su biologinius vaikus auginančiais tėvais, tad nėra aišku, ar globėjams mentalizacijos reikšmė yra tokia pati kaip biologiniams tėvams bei ar mentalizacijos ryšiai su auklėjimu ir kitais susijusiais konstruktais yra tokie patys. Šiuo darbu siekiama išanalizuoti globėjų, įtėvių bei budinčių globotojų mentalizacijos sąsajas su ankstyvąja globėjų traumine patirtimi bei naudojamais auklėjimo būdais ir palyginti jas su sąsajomis biologinių

motinų imtyje. Darbas yra dalis platesnio tyrimo, nagrinėjančio globėjų bei biologinių tėvų ankstyvosios trauminės patirties, prieraišumo, mentalizacijos, patiriamo tėvystės streso bei auklėjimo ryšius.

1. ĮVADAS

1.1. Mentalizacijos samprata

Mentalizacija apibrėžiama kaip (paprastai ikisąmoninga) vaizduotės psichinė veikla, leidžianti mums suvokti ir paaiškinti žmonių elgesį per su ketinimais susijusias psichines būsenas, pavyzdžiui, poreikius, norus, jausmus, įsitikinimus, tikslus ir priežastis (Allen et al., cit. iš Fonagy & Allison, 2012). Tai vaizduotės veikla, nes kitų žmonių mintis ar jausmus visuomet įsivaizduojame – niekuomet negalime būti tikri, kad žinome, kas yra kieno nors kito galvoje. Negana to, mentalizacijos teorijos autorių nuomone, vaizduotė reikalinga ir savo pačių psichinės patirties supratimui, ypač tais atvejais, kai patiriame stiprias emocijas (Fonagy & Allison, 2012).

Mentalizaciją tinkamiau suprasti ne kaip statišką įgūdį ar bruožą, o kaip dinamišką gebėjimą, kuris gali stiprėti ir silpnėti priklausomai nuo aplinkybių – emocinio sujaudinimo ir tarpasmeninių santykių konteksto. Galima sakyti, kad žmogus turi tam tikrą mentalizacijos potencialą, tačiau šio potencialo išpildymas priklauso nuo konkretaus konteksto (Fonagy, Bateman, & Bateman, 2011). Kitaip tariant, mentalizacija kartu yra ir bruožas, ir būseną (Fonagy & Luyten, 2009).

Mentalizacija – sudėtinis gebėjimas, apibūdinamas keliomis dimensijomis. Pasak Gervinskaitės-Paulaitienės (2014), kol kas nėra iki galo sutariama dėl tikslaus mentalizacijos dimensijų skaičiaus, tačiau dėl trijų iš jų sutampa daugelio autorių nuomonė. Skiriama:

1. *Implicitinė* (automatinė) – *eksplicitinė* (kontroliuojama) mentalizacija. Implicitinė mentalizacija yra nesąmoninga, jai nereikalinga kalba. Tai labai greitas procesas, kadangi jam nereikia sukaupti dėmesio, dėti pastangų. Eksplicitinė mentalizacija sąmoninga, ją galima verbalizuoti. Eksplicitinei mentalizacijai reikalingas įsisąmoninimas, dėmesingumas, pastangos, tad ji lėtesnė nei implicitinė. Manoma, kad emocinis sužadėjimas gali slopinti smegenų sistemas, susijusias su eksplicitine mentalizacija, ir taip didinti implicitinės mentalizacijos įtaką.
2. *I save nukreipta* (mentalizuojamos savo psichinės būsenos) – *į kitus nukreipta* mentalizacija (mentalizuojamos kitų žmonių psichinės būsenos).
3. *Kognityvinė* – *emocinė* mentalizacija skiriamos priklausomai nuo to, kokios psichinės būsenos yra mentalizuojamos. Kognityvinė mentalizacija reiškia minčių, įsitikinimų suvokimą, yra siejama su psichikos teorijos mechanizmu. Emocinė mentalizacija apima emocijų, jausminių, afektinių patirčių suvokimą, ji siejama su empatijos sistema (Fonagy & Luyten, 2009; Gervinskaitė-Paulaitienė, 2014).

Kartais aprašoma ir ketvirtoji dimensija: *vidinėmis ypatybėmis pagrįsta* – *išorinėmis ypatybėmis pagrįsta* mentalizacija. Vidinėmis ypatybėmis pagrįsta mentalizacija – tai mentalizavimas tiesiogiai susitelkiant į savo ar kito vidinį pasaulį (mintis, jausmus, patirtis), o

išorinėmis ypatybėmis pagrįsta mentalizacija remiasi išoriškai matomomis, fizinėmis ypatybėmis ar veiksmais (Fonagy & Luyten, 2009). Ši dichotomija pritaikoma tiek savęs, tiek kito žmogaus mentalizacijai. Pavyzdžiui, ribinį asmenybės sutrikimą turintys žmonės gana neblogai geba mentalizuoti remdamiesi išorinėmis ypatybėmis, tokiomis kaip veido išraiška, tačiau jiems sudėtinga numatyti savo veiksmų įtaką kito žmogaus elgesiui, t. y., mentalizuoti be tiesiogiai stebimų dalykų (Lynch et al., King-Casas et al., cit. iš Fonagy & Luyten, 2009).

Pasak mentalizacijos teorijos autorių, gebėjimas suvokti savo ir kitų vidines būsenas nėra įgimtas. Iš pradžių kūdikis negeba įsisąmoninti skirtingų savo emocinių būsenų. Atskirti pasikartojančius vidinius fiziologinius stimulus, lydinčius skirtingas emocijas, maži vaikai išmoksta stebėdami, kaip globėjai jas atspindi. Kai tėvas ar mama nuolat empatiškai atspindi vaiko emocijas, kūdikis pradeda sieti savo vidinį patyrimą su tam tikra tėvų veido išraiška ir balso tonu. Vaikas jaučiasi kontroliuojantis atspindžius, kuriuos gauna iš globėjų, nes atspindžiai priklauso nuo vaiko elgesio bei išraiškos. Kartu kūdikis jaučia kontroliuojantis ir savo emocinę būklę, kuri pasitaiso, kai globėjas atspindi ir nuramina susijaudinusį mažylį. Šis jausmas, kad gali paveikti savo emocinius išgyvenimus, tampa pagrindu tolimesnei emocijų reguliacijai. Vaiko atspindėjimas leidžia jam susikurti antrines emocinių būsenų reprezentacijas, t. y., jas atskirti, sąmoningai suvokti, pavadinti. Tai padeda geriau kontroliuoti impulsus bei emocijas, pavyzdžiui, susitvarkyti su jausmais pačiam, jų neišreiškiant (Fonagy & Allison, 2012).

Yra dvi sąlygos, būtinos šiam procesui sėkmingai vykti: 1) pakankamas atspindžių atitikimas (globėjas turėtų pakankamai tiksliai atspindėti vaiko vidinę būseną); ir 2) atspindžių „žymėjimas“, t. y., atspindėjimas leidžiant suprasti, kad tuo metu globėjas išreiškia ne savo, o vaiko jausmus, pavyzdžiui, pernelyg išreikštai rodant emocijai būdingą veido išraišką ar kalbant tam tikru tonu. Jei globėjas vaiką atspindi netiksliai, susiformavusi kūdikio vidinės būsenos reprezentacija neatitiks jo tikrosios būsenos, ir gali formuotis tai, ką Winnicottas vadino netikraja savastimi. Jei atspindėjimas nepažymimas, vaikas suvokia globėją kaip išgyvenantį tokį patį jausmą, tad gali patirti savo emocijas kaip užkrečiamas ir stiprėjančias, kartu neatrasdamas, kaip jas suvaldyti (Fonagy & Allison, 2012).

Mentalizacijos funkcija vystosi vaikui augant. Antroje pirmųjų gyvenimo metų pusėje kūdikis įgauna gebėjimą suvokti priežastinius ryšius tarp veiksmų, veikėjų ir aplinkos. Šiame etape vaikai pradeda suvokti savo bei kitų poelgius kaip tikslingus, tačiau dar nesupranta vidinių būsenų. Dėl to tiksliai suprantami kaip susiję vien su fiziniu pasauliu, o veiksmai, skirti jų siekti – kaip diktuojami tik fizinių apribojimų. Šio amžiaus kūdikis nežino, kad tikslingi veiksmai kyla iš ketinimo (psichinės būsenos) ką nors pasiekti. Toks veiksmų supratimas tik per fizines, bet ne psichines priežastis bei pasekmes vadinamas *teleologiniu* funkcionavimo būdu. Antraisiais metais vaikai ima suprasti, kad veiksmus sukelia prieš juos esančios psichinės būsenos, pavyzdžiui, norai

(Fonagy & Allison, 2012). Šiuo laikotarpiu pradeda formuotis supratimas, kad kitų žmonių vidinis pasaulis gali skirtis nuo paties vaiko, pavyzdžiui, kad kitam žmogui gali patikti kitoks maistas (Repacholi & Gopnik, 1997). Visgi iki maždaug ketvirtųjų metų vaikai dar negeba suvokti vidinių būsenų nepriklausomai nuo daiktinės tikrovės, pavyzdžiui, negali atlikti psichikos teorijos užduočių. Jie iki galo nesuvokia santykio tarp vidinės ir išorinės realybės, vaizduotės ir tikrovės. Tai reiškia, kad vidinė realybė kartais atrodo tiek pat tikra kaip išorinė: jei mažylis mano, kad „po lova yra tigras“, jam nepadedą tėvų tikinimas, jog jo ten tikrai nėra. Funkcionavimo būdas, kai psichinė ir fizinė tikrovė sulyginama, vadinamas *psichiniu tapatumu*. Kitais atvejais vaikas suvokia vidinį pasaulį kaip skirtingą nuo išorinio, tačiau tik tada, kai jie atskirti labai akivaizdžiai, kaip žaidimo metu. Kai vaikas veikia šiuo, *tariamuoju* funkcionavimo būdu, jis gali galvoti ir kalbėti apie mintis ir jausmus, tačiau patiria juos kaip nesusijusius su tikrove, neturinčius pasekmių realybėje. Paprastai maždaug ketverių metų vaikas integruoja psichinio tapatumo bei tariamąjį subjektyvumo suvokimo būdus ir pradeda mentalizuoti, t. y., priimti psichines būsenas kaip realybės reprezentacijas. Tuomet vidinė ir išorinė tikrovė suprantamos kaip susijusios, tačiau skirtingos (Fonagy & Allison, 2012).

Tam tikromis aplinkybėmis ikimentalizaciniai pasaulio suvokimo būdai gali pasireikšti ir vėlesniuose raidos etapuose bei suaugus. Į teleologinį režimą grįžusiam suaugusiam žmogui kitų jausmai ir norai tapatūs veiksams, o patyrimas suvokiamas kaip tikras tik tada, kai jo pasekmės matomos visiems. Pavyzdžiui, meilė išgyvenama kaip tikrai esanti tik tuomet, kai išreiškiama fiziškai, prisilietimu (Fonagy & Luyten, 2009). Kai žmogus funkcionuoja psichinio tapatumo būdu, alternatyvių perspektyvų jam nėra ir negali būti. Jei į galvą ateina mintis, kad „Visi manęs nekenčia“ ar „Mano vaikas tyčia mane provokuoja“, tai laikoma objektyvia tiesa – išgyvenime nebelieka tariamumo („tarsi“, „lyg“): „Jaučiuosi, *tarsi* visi manęs nekęstų“, „Atrodo, *lyg* vaikas tyčia mane provokuotų“ (Fonagy & Luyten, 2009; Fonagy & Allison, 2012). Tariamojo funkcionavimo būdo pavyzdžiu laikoma disociacija, kai pasaulis ir (ar) paties žmogaus savastis patiriami kaip netikri; manoma, kad su šiuo funkcionavimo režimu taip pat gali būti susiję tuštumos ir beprasmybės išgyvenimai. Tariamasis funkcionavimo būdas gali vesti ir prie hipermentalizacijos – nuolatinio mąstymo ar kalbėjimo apie savo ar kitų mintis bei jausmus, kuris nesusijęs su tikrąja patirtimi (Fonagy & Luyten, 2009). Visi šie režimai iškraipo realybę ir gali žmogui sukelti psichologinių be santykių sunkumų.

1.2. Mentalizacija ir tėvystė

Aptariant mentalizaciją dažnai vartojama reflektyviosios funkcijos sąvoka. Kartais ji tampa mentalizacijos sinonimu (pvz., Fonagy et al., 2016), taip pat neretai yra vartojama tyrime operacionalizuotai mentalizacijai pažymėti (Antonsen, Johansen, Ro, Kvarstein, & Wilberg, 2016). Tėvystės reflektyvioji funkcija – tai tėvų gebėjimas suprasti savo vaiko psichines būsenas

(Camoirano, 2017). Mentalizacijos tyrimai, kurių ypač padaugėjo pastarąjį dešimtmetį, rodo, jog tėvų reflektvyioji funkcija yra susijusi su jų vaiko vystymusi ir įvairiais tiek teigiamais, tiek neigiamais psichologiniais ypatumais. Tyrimuose atsiskleidžia, kad vaiko vystymuisi įtaką daro ne tik tėvų gebėjimas suprasti vaiką, bet ir savo pačių dabartines bei ankstyvasias patirtis.

1.2.1. Tėvų mentalizacija ir vaiko funkcionavimas

Vienas iš vaiko raidos aspektų, turintis stiprų ryšį su tėvų reflektvyviaja funkcija, yra jo prieraišumo stilius, kuris savo ruožtu yra svarbus veiksnys tolesniame gyvenime: randama daug sąsajų tarp prieraišumo saugumo ir teigiamų pasekmių vaikui (Cassidy, Jones, & Shaver, 2013). Slade ir kitų (2005) tyrimas parodė, jog kūdikiai, kurių motinos pasižymėjo geresniu gebėjimu reflektuoti jų vidinį pasaulį, kai jiems buvo 10 mėnesių, dažniau būdavo saugiai prisirišę sulaukę 14 mėnesių amžiaus. Be to, prastesne reflektvyviaja funkcija pasižymėjusių motinų kūdikių prieraišumo stilius dažniau buvo nerimastingas bei dezorganizuotas. Labai panašūs rezultatai buvo gauti ir Stacks ir kitų (2014) bei Ensink ir kitų (2016b): minėtuose tyrimuose geresnė motinų reflektvyioji funkcija ankstesniame etape buvo susijusi su saugiu vaiko prieraišumu vėliau, o Arnott ir Meins (2007) tokius pat duomenis gavo tirdamos ne tik motinas, bet ir tėvus.

Skirtingi tėvų mentalizacijos aspektai nevienodai veikia vaiko prieraišumo vystymąsi. Motinos, kurioms būdingi ikimentalizaciniai vaiko vidinio pasaulio suvokimo būdai, dažniau augina nesaugiai prisirišusius vaikus. Vengiančio tipo prieraišumu pasižyminčių vaikų motinos mažiau domisi atžalų vidiniu pasauliu, taip pat yra linkusios abejoti savo įsivaizdavimu apie tai, kaip jų vaikas jaučiasi ar ką galvoja, tikslumu. Nerimastingu prieraišumo stiliumi pasižyminčių vaikų motinos taip pat nedaug smalsauja apie tai, kas vyksta jų vaiko galvoje, tačiau, priešingai nei vengiančio prieraišumo vaikų motinos, yra įsitikinusios savo įsivaizdavimų apie vaiko išgyvenimus teisingumu (Luyten, Mayes, Nijssens, & Fonagy, 2017). Optimalaus, t. y. nei per didelio, nei per mažo mentalizavimo lygio svarbą saugaus prieraišumo vystymąsi patvirtina ir Khan (2017) tyrimo rezultatai.

Vaiko vystymuisi svarbus ne tik tėvų gebėjimas suprasti vaiką, bet ir reflektuoti savo pačių patirtis. Tai pastebėta jau mentalizacijos tyrinėjimų pradžioje, kai Fonagy ir kiti (1991) nustatė stiprią koreliaciją tarp tėvų gebėjimo reflektuoti savo praeitį bei vaiko prieraišumo saugumo. Su tėvų reflektvyviaja funkcija susiję vaiko emocijų reguliacijos bei mentalizacijos gebėjimai. Esbjorn ir kiti (2013) tyrime prastesnis motinos gebėjimas reflektuoti savo patirtis leido prognozuoti aukštesnį vaikų nerimo lygį, Smaling ir kiti (2017) bei Ensink, Bégin, Normandin ir & Fonagy (2016a) atrado tokį ryšį ir su vaiko eksternaliais sunkumais. Pastebėta, kad motinos gebėjimas reflektuoti savo ankstyvąją patirtį leidžia prognozuoti vaikų mentalizaciją nepriklausomai nuo motinos prieraišumo tipo (Rosso, Viterbori, & Scopesi, 2015). Kiti tyrimai taip pat patvirtina vaikų bei paauglių

aukštesnių mentalizacijos gebėjimų ryšį tiek su motinų (Ensink et al., 2014b), tiek su tėvų (Benbassat & Priel, 2012) geresniu savo vaikystės patirties reflektavimu.

1.2.2. Tėvų mentalizacijos ryšys su auklėjimu

Manoma, kad vienas iš mechanizmų, per kurį tėvų reflektatyvioji funkcija gali veikti vaiko prieraišumą bei kitus funkcionavimo aspektus, yra tėvų elgesys su vaiku ir jų naudojami auklėjimo būdai. Motinos, prasčiau reflektuojančios savo vaiko vidinį pasaulį, dažniau pertraukia emocinį bendravimą su vaiku, ne taip sėkmingai padeda nusiraminti vaikui, išgyvenančiam baimę ar distresą, ir taip sutrukdo vaikui jaustis saugiam. Tai nustačiusio tyrimo autorių nuomone, prastesne reflektatyviaja funkcija pasižyminčios motinos sunkiau pakelia ir išvelgia prasmę skausmingose vaiko emocijose, todėl negali padėti jų sureguliuoti (Grienenberger, Kelly, & Slade, 2005). Tėvų reflektatyvioji funkcija susijusi ne vien su problemišku, bet ir su pozityviu elgesiu su vaiku: motinos, pasižyminčios geresne tėvystės reflektatyviaja funkcija, dažniau elgiasi pozityviai laisvai žaisdamos ir mokydamos vaiką (Smaling et al., 2016). Rosenblum ir kitų (2008) tyrimas parodė, kad motinų reflektatyvioji funkcija jos elgesio su vaiku jautrumą bei vaiką kaip psichinę būtybę pripažįstančius komentarus leidžia prognozuoti ne vien per su mentalizacija koreliuojančius kintamuosius (išsilavinimą, depresyvumą), bet ir pati savaime. Be to, įrodyta ne tik tėvų reflektatyviosios funkcijos sąsaja su elgesiu, bet ir tai, jog tėvų elgesys medijuoja ryšį tarp tėvystės reflektatyviosios funkcijos bei vaiko prieraišumo. Motinų reflektatyvioji funkcija susijusi su auklėjimo jautrumu, kuris savo ruožtu susijęs su kūdikio prieraišumo saugumu (Stacks et al., 2014). Ankstyvųjų savo pačių prieraišumo patirčių mentalizacija apsaugo motinas nuo įkyraus, agresyvaus, nusišalinančio elgesio su vaiku, o tai sumažina vaiko prieraišumo nesaugumą bei dezorganizaciją (Ensink et al., 2016b). Suchman ir kitų (2010) tyrime, išanalizavus priklausomybių turinčių motinų duotus interviu, paaiškėjo, jog jų tėvystės reflektatyvioji funkcija susideda iš dviejų faktorių: savęs mentalizacijos (savo norų, ketinimų, emocijų ir jų poveikio bendravimui su vaiku supratimo) ir vaiko mentalizacijos (vaiko norų, ketinimų, emocijų ir jų poveikio mamos ir vaiko bendravimui supratimo). Įdomu tai, jog tik savęs mentalizacija buvo susijusi su vaiką atliepiančiu elgesiu. Taigi gali būti, jog klinikinėse imtyse į vaiko poreikius atsiliepti tėvams leidžia ne tiek gebėjimas reflektuoti vaiką, kiek savo pačių vidinių būsenų supratimas, padedantis reguliuoti tėvams kylančias emocijas.

Rostad ir Whitaker (2016) tyrime geresnė tėvystės reflektatyvioji funkcija buvo susijusi su tinkamesnių auklėjimo būdų naudojimu ir geresniais santykiais tarp tėvų ir vaiko. Autoriai taip pat analizavo atskirų tėvystės reflektatyviosios funkcijos dėmenų prognostinę reikšmę. Didžiausią prognostinę reikšmę auklėjimui ir santykiui su vaiku turėjo ikimentalizaciniai režimai, t. y., negebėjimas suprasti vaiko vidinių būsenų. Ikimentalizacija leido prognozuoti reikšmingai mažesnę

tėvų įsitraukimą į vaiko gyvenimą, retesnę bendravimą su vaiku, ribų nenubrėžimą, neefektyvius drausminimo būdus, emocinę ir praktinę paramą vaikui. Kitų mentalizacijos dėmenų reikšmė auklėjimui šiame tyrime buvo teigiama: tėvų susidomėjimas vaiko vidiniu pasauliu prognozavo įsitraukimą į vaiko gyvenimą ir rūpestį vaiku, emocinę ir praktinę paramą, o užtikrintumas apie vaiko vidines būsenas, kurio aukštas lygis Luyten ir kitų (2017) tyrime buvo susijęs su nerimastingu vaiko prieraišumo stiliumi, čia leido prognozuoti daug pozityvių rezultatų: tėvų įsitraukimą į vaiko gyvenimą, dažnesnę bendravimą su vaiku, ribų nubrėžimą, emocinę ir praktinę paramą. Svarstoma, kad tėvai, kurie su vaiku praleidžia daug laiko ir yra įsitraukę į santykį su juo, gali geriau pažinti savo atžalas ir dėl to labiau pasitikėti savo žiniomis apie vaiką ir gebėjimu jį suprasti. Tai, kad tėvystės reflektyvioji funkcija veikia ir tėvų elgesį su vaiku, ir pačių tėvų būseną, patvirtina ir Rutherford, Booth, Luyten, Bridgett ir Mayes (2015) darbai, kuriuose aptikta, jog tiek ikimentalizacija, tiek susidomėjimas vidinėmis būsenomis yra susiję su tolerancija stresui bei atkaklumu stengiantis nuraminti nekontroliuojamai verkiantį kūdikį simuliutoje situacijoje.

Iki šiol apžvelgti tyrimai tėvų mentalizaciją nagrinėja kaip vieną iš veiksnių, prognozuojančių naudojamus auklėjimo būdus ir per juos veikiančių vaiko funkcionavimą. Taip pat yra duomenų, rodančių, kad tėvystės reflektyvioji funkcija gali ir moderuoti ryšį tarp tam tikrų auklėjimo būdų ir jų pasekmių vaikui. Benbassat ir Priel (2012), tyrusios auklėjimo ir tėvų mentalizacijos ryšį su 14-18 metų paauglių funkcionavimu, aptiko, jog tėvų rodoma šiluma buvo susijusi su pozityvesniu vaikų socialiniu savęs suvokimu tik tada, jei tėvai taip pat pasižymėjo ir aukštu reflektyvumu. Didelė tėvų kontrolė turėjo ryšį su neigiamomis pasekmėmis paaugliui (didesniais eksternaliais sunkumais, prastesniu savęs suvokimu ir socialine kompetencija) tik prie žemo tėvų reflektyviosios funkcijos lygio, o prie geresnės tėvų mentalizacijos toks elgesys siejosi su pozityvesnėmis pasekmėmis. Tyrimo autorės kelia prielaidą, kad tėvystės reflektyvioji funkcija gali padėti tėvams suprasti, kiek stipriai kontroliuoti savo vaiką, o kiek kontrolės jau būtų per daug ar per mažai.

Apie tėvų gebėjimo reflektuoti savo bei vaikų vidinį pasaulį ryšį su auklėjimo būdais galima spręsti ir iš su mentalizacija ar tam tikrais jos aspektais susijusių konstruktyvų tyrinėjimų. Aleksitimijos, t. y. sunkumų atpažįstant ir įvardijant emocijas, tyrimai rodo, kad aleksitimiški tėvai pasižymi didesne į priklausomybę bei į pasiekimus orientuota psichologine kontrole (Cuzzocrea, Barberis, Costa, & Larcán, 2015). Psichologinė kontrolė apibrėžiama kaip sistemiškas tėvų manipuliavimas vaiku, pavyzdžiui, sąmoningas kaltės sukėlimas ar meilės nerodymas (Barber, 1996). Kitaip nei elgesio kontrolė, psichologinė kontrolė yra susijusi įvairiomis neigiamomis pasekmėmis vaikui: žemesniu savęs vertinimu, neadaptyviu perfekcionizmu (Soenens, Vansteenkiste, Luyten, Duriez, & Goossens, 2005), mažesniu autonomiškumu (Costa, Soenens, Gugliandolo, Cuzzocrea, & Larcán, 2015), internaliais bei eksternaliais sunkumais (Gugliandolo,

Costa, Cuzzocrea, & Larcana, 2015) ir kt. Gali būti, kad tėvų patiriami sunkumai, susiję su tarpasmeniniu artumu, gali vesti prie tam tikrų kontrolės būdų. Pavyzdžiui, sunkiai vaiko jausmus atpažįstantys tėvai gali atstumą nuo vaiko patirti kaip grėsmę ir taikyti psichologinės kontrolės taktikas siekdami užtikrinti, kad vaikas pernelyg nenutoltų fiziškai ir emociškai. Panašu, jog tėvai, gebantys atpažinti vaiko jausmus, geriau supranta jų poreikius ir sugeba į juos atsiliepti kartu neužkirsdami kelio vaiko autonomijos vystymuisi (Cuzzocrea et al., 2015). Kita vertus, Rostad ir Whitaker (2016) tyrime tėvų mentalizacija visiškai neprognozavo, kiek jie palaikys savo vaiko autonomiją, o vienintelis veiksnys, susijęs su autonomijos suteikimu, buvo tėvų su prieraišumu susijęs vengimas. Be to, galima rasti tyrimų, kurie apskritai neaptinka sąsajų tarp tėvų mentalizacijos ir naudojamų auklėjimo būdų (Stover & Kiselica, 2014).

Apibendrinant tėvų mentalizacijos bei auklėjimo tyrimus matyti, jog dažniausiai atrandama, kad geresnė mentalizacija prognozuoja efektyvesnę, labiau pozityvų ir mažiau negatyvų vaiko auklėjimą, didesnę jautrumą jo poreikiams ir taip veikia vaiko funkcionavimą. Taip pat yra duomenų, rodančių, kad gera mentalizacija gali padėti tėvams pasirinkti būtent jų vaikui reikalingus auklėjimo metodus ir taip moderuoti ryšį tarp auklėjimo bei jo pasekmių vaikui. Visgi yra ir tam prieštaraujančių duomenų, o atskirų mentalizacijos dėmenų bei konkrečių auklėjimo būdų ryšio tyrinėjimai ne visuomet pateikia sutampančius rezultatus. Nėra aišku, ar nesutampantys rezultatai gaunami atsitiktinai, ar yra tam tikrų priežasčių, dėl kurių kai kuriais atvejais ryšio tarp mentalizacijos ir auklėjimo gali nebūti. Be to, jei mentalizacija veikia auklėjimą ir per jį – vaiką, kyla natūralus klausimas, nuo ko priklauso tėvų reflektvyvioji funkcija. Vienas svarbiausių konstrukto aiškinant mentalizacijos kokybės formavimąsi yra tėvų trauminė patirtis.

1.2.3. Traumų įtaka tėvystei bei mentalizacijai

Gerai žinoma, kad vaikystėje ir ne tik tėvų patirtos traumos yra svarbus rizikos veiksnys formuoti jų vaikų psichologiniams sunkumams. Trauminių patyrimų vaikystėje turėjusios motinos dažniau augina vaikus, pasižyminčius elgesio problemomis, eksteraliais bei internaliais sunkumais (Nuttall, Valentino, & Borkowski, 2012; Min, Singer, Minnes, Kim, & Short, 2013). Pavyzdžiui, tirdama tėvų vaikystės traumų ir elgesio su savo 10-17 metų vaiku sąsajas Riser (2009) nustatė, kad seksualinę prievartą patyrusių tėvų vaikai dažniau turėjo eksterналиų sunkumų, tėvai, patyrę fizinę prievartą, dažniau bendraudavo su vaikais negatyviai (pvz., šaukdavo ant jų), o emocinės prievartos ir apleistumo patyrimas prognozavo ne tik negatyvaus pobūdžio bendravimą tarp tėvų ir vaikų, bet ir didesnę vaikų patirtų traumų skaičių. Kitame tyrime tėvų patirta emocinė prievarta bei apleistumas geriausiai padėjo numatyti nenuoseklų vaikų auklėjimą, jų ignoravimą, žiaurias bausmes, o fizinė bei seksualinė prievarta buvo labiausiai susijusi su nesaugiu vaiko prieraišumu (Harel & Finzi-Dottan, 2017).

Tėvų trauminio patyrimo įtaka vaikų sunkumams įrodyta daug kartų, tačiau vis dar keliamos naujos hipotezės apie mechanizmus, per kuriuos ši įtaka veikia. Fonagy, Steele, Moran, Steele ir Higgitt (1993) iškėlė mintį, kad blogą elgesį su vaiku lemia ne pati trauminė patirtis, o neefektyvūs gynybos nuo skausmo, kuri ši patirtis kelia, būdai, iš kurių pavojingiausias susitapatinimas su agresoriumi (cit. iš Camoirano, 2017). Pasak autorių, žmogus, naudojantis neveiksmingus būdus saugotis nuo skausmo, neišmoksta mentalizuoti artimuose santykiuose, ypač sukilus sunkioms emocijoms, o tai neleidžia perdirbti pačios trauminės patirties, jos reflektuoti. Po to, kai Fonagy, Steele, Steele, Higgitt, ir Target (1994) parodė, jog visos jų tyrime dalyvavusios trauminės patirties turinčios motinos, kurios pasižymėjo gera reflektvyviaja funkcija, turėjo saugiai prisirišusius vaikus, mentalizacija pradėta tyrinėti kaip veiksnys, medijuojantis ir moderuojantis tėvų trauminės patirties įtaką jų vaikų psichologiniams sunkumams.

Fonagy ir kitų prielaidas bei rezultatus patvirtina ir daugiau tyrimų. Daugumoje tyrimų, nagrinėjančių traumų ir mentalizacijos ryšį, nustatoma, jog trauminis patyrimas vaikystėje apsunkina mentalizaciją suaugus, o geresnis gebėjimas mentalizuoti savo ankstyvasias patirtis yra susijęs su geresne tėvystės reflektvyviaja funkcija bei jautresniu vaiko auklėjimu. Pavyzdžiui, daugiau traumuojančių išgyvenimų patyrę tėvai pasižymi didesniu neužtikrintumu apie vidines būsenas (Handeland & Kristiansen, 2017). Kapeleris (2014) tyrime motinos mentalizacijos gebėjimas dalinai paaiškino ryšį tarp motinos patiriamų potrauminio streso simptomų ir jų pradinio mokyklinio amžiaus vaikų internalių sunkumų ir visiškai – tarp motinos potrauminio streso ir vaikų socialinių įgūdžių. Minėtame darbe ryšį tarp motinų trauminės patirties ir jų vaikų problemų paaiškino ne tiesioginis vaiko mokymas apie emocijas ir kaip jas valdyti, o sumažėjęs kompetencijos jausmas, neaiškumas, ką daryti, kai vaikas išgyvena neigiamus jausmus, ir iš šios frustracijos kylantis nereagavimas į atžalos sunkias emocijas. Panašu, jog geresni tėvų mentalizacijos gebėjimai prie vaikų psichologinės gerovės gali prisidėti ne tiek kalbėjimu ir mokymu tvarkytis su jausmais, kiek visų, teigiamų ir neigiamų, vaiko išgyvenimų priėmimu. Nors išsamesnių tyrimų apie ryšį tarp savo ankstyvosios patirties mentalizacijos ir tėvystės reflektvyviosios funkcijos trūksta, Arnott ir Meins (2007), dar nėštumo metu įvertinusios motinų bei tėvų gebėjimą reflektuoti savo ankstyvasias patirtis, o kūdikiui sulaukus 6 mėnesių – ir vaiko vidinių būsenų suvokimo tikslumą, nustatė, jog gera savo vaikystės mentalizacija leidžia prognozuoti tikslesnius komentarus apie kūdikio vidines būsenas.

Nepalankios, traumuojančios tėvų vaikystės patirtys taip pat yra susijusios ir su kitais konstruktais, prognozuojančiais vaiko funkcionavimo problemas, tokias kaip elgesio sunkumai bei prastesnis pasirengimas mokyklai. Vienas iš tokių konstrukto yra tėvystės stresas (Steele et al., 2016), kuris savo ruožtu taip pat gali būti mentalizacijos sunkumų priežastis. Kaip minėta anksčiau, remiantis mentalizacijos teorija, šis gebėjimas yra glaudžiai susijęs su žmogaus emocine būsena, tad

daugiau streso patiriantys tėvai gali turėti ir daugiau sunkumų reflektuodami savo vaiko vidinį pasaulį. Būtent tai ir aptiko Georg, Schroder, Cierpka ir Taubner (2018): ištyrę sveikų ir sutrikimų turinčių vaikų tėvus, autoriai nustatė, kad tėvystės keliamas stresas reikšmingai prognozuoja visų tėvų ikimentalizacinių režimų naudojimą, o tėvai, auginantys sutrikimų turinčius vaikus, pasižymėjo didesniais ikimentalizacijos įverčiais nei kontrolinė grupė.

Kita vertus, taip pat yra duomenų, kad trauminių įvykių ir jų sukkelto potrauminio streso sutrikimo simptomų sunkumas savaime nėra reikšmingai susijęs su tėvystės reflektyviaja funkcija (Schechter et al., 2005; Stacks et al., 2014). Gali būti, jog patyrus traumą sutrinka ne gebėjimas mentalizuoti savo vaiką apskritai, bet reflektyviosios funkcijos naudojimas tam tikrose situacijose, pavyzdžiui, patiriant stresą, kuris auklėjant vaikus nėra retas (Schechter et al., 2005). Ensink, Berthelot, Bernazzani, Normandin ir Fonagy (2014a) kėlė panašią hipotezę – traumų patyrusiems tėvams tinkamai rūpintis vaiku trukdo sunkumai mentalizuojant savo trauminę patirtį, o ne prastesnė mentalizacija apskritai. Ištyrę 100 besilaukiančių moterų, vaikystėje patyrusių smurtą ir nepriežiūrą, jie aptiko įrodymų savo minčiai pagrįsti: būsimų motinų gebėjimas reflektuoti trauminį patyrimą buvo prastesnis nei bendras savo vaikystės mentalizavimas. Žema vaikystės trauminės patirties mentalizacija geriausiai prognozavo moterų sunkumus suvokti save kaip motiną ir teigiamų lūkesčių motinystės atžvilgiu trūkumą. Manoma, kad gerai išvystytas gebėjimas mentalizuoti pačių praeityje patirtą smurtą gali padėti tėvams būti jautresniems rizikai įskaudinti ar išgąsdinti savo vaiką ir taip nutraukti iš kartos į kartą šeimoje besikartojantį smurtą (Camoirano, 2017).

Taigi dauguma trauminės patirties bei mentalizacijos tyrimų tėvystės kontekste rodo, kad tėvų ankstyvoji trauminė patirtis prognozuoja problematiškesnę tėvų elgesį su vaiku bei prastesnį vaiko funkcionavimą, tačiau tėvams pasižymint gera reflektyviaja funkcija galima tokių neigiamų pasekmių išvengti ar bent jas sušvelninti. Panašu, kad vaikystėje patirtos traumos trukdo tinkamai mentalizuoti savo ankstyvasias ir ypač traumuojančias patirtis, o per tai – ir savo vaikus, ir tinkamai nereflektuojant vaikų vidinio pasaulio tampa sunku jautriai atliepti vaiko poreikius. Visgi kol kas išlieka tam tikrų neiškumų dėl to, kurie mentalizacijos aspektai labiausiai pažeidžiami patyrus ankstyvų traumų, o tyrimų, nagrinėjančių, kaip trauminė patirtis bei mentalizacija susijusios su savo vaikų auklėjimu, šiuo metu vis dar yra nedaug.

1.2.4. Intervencijos tėvų ir globėjų mentalizacijai stiprinti

Tėvų mentalizacijos svarbos vaiko vystymuisi supratimas paskatino kurti intervencijas šiam gebėjimui ugdyti tikintis, kad sustiprinus tėvų reflektyviają funkciją pagerės ir jų gebėjimas rūpintis vaiku.

Suomijoje nuo 1990 metų veikia maždaug 6 mėnesių trukmės tėvystės įgūdžių ugdymo programa, skirta stacionare nuo priklausomybių besigydančioms motinoms ir besilaukiančioms

moterims, kurios tikslas – palaikyti motinų pastangas nebevartoti svaiginančių medžiagų ir kurti gerą santykį su kūdikiu nėštumo metu bei pagimdžius (Pajulo, Suchman, Kalland, & Mayes, 2006; Pajulo et al., 2012). Programa susideda iš kas savaitinių grupinių užsiėmimų tam tikra su motinyste susijusia tema, filmuoto bendravimo su vaiku aptarimų, individualių konsultacijų. Motinoms padedama galvoti apie vaiką, jo vidines būsenas, atpažinti vidinių būsenų signalus jo elgesyje, suprasti savo emocijas. Šios programos efektyvumo vertinimas parodė, kad po intervencijos pagerėjo motinų reflektvyioji funkcija, tačiau padidėjimas buvo mažesnis, jei motina turėjo daugiau trauminių patirčių. Motinų, kurių vaikai per dvejus metus nuo programos pabaigos buvo bent trumpam paimti iš šeimos globai, reflektvyioji funkcija buvo prastesnė. Be to, reflektvyioji funkcija programos pabaigoje geriau prognozavo vėlesnes motinos sąveikas su vaiku negu motinos jautrumas bendraujant su savo naujagimi (Pajulo et al., 2012).

Kita mentalizacija pagrįsta motinystės įgūdžių ugdymo programa, taip pat skirta nuo alkoholio bei narkotikų priklausomoms motinoms, yra *Mothering From the Inside Out*. Tai 12 savaičių trukmės į mentalizaciją nukreipta individuali terapinė intervencija, kuria siekiama klientę palaikyti, ugdyti jos gebėjimą mentalizuoti savo bei vaiko patyrimą, reguliuoti emocijas, prisirišti prie savo vaiko. Sesijų metu motina pati renkasi, apie ką kalbėti, o terapeutas prireikus nukreipia temą į vaiką, tačiau nepamiršta ir motinos; šioje intervencijoje svarbus pats mentalizavimo procesas. Ši programa jau ne kartą vertinta kontroliuojamais atsitiktinių imčių tyrimais, lyginant ją su psichodukacine intervencija. Programos pabaigoje ir praėjus 3 mėnesiams *Mothering From the Inside Out* grupės motinos pasižymėjo geresne reflektvyviaja funkcija, o praėjus metams buvo jautresnės savo vaikams, jų vaikai buvo labiau įsitraukę į bendravimą, o jų bendravimas buvo abipusiškesnis (Suchman et al., 2017).

Mentalizacija pagrįstos gali būti ne tik įprastos grupinės ar individualios psichoterapijos programos. *Minding the Baby* – tai namų lankymo programa naujiems tėvams, priklausantiems rizikos grupei dėl savo jauno amžiaus, skurdo ar patirtų traumų (Ordway et al., 2014). Šios programos tikslai – gerinti motinų fizinę bei psichinę sveikatą, skatinti tėvystės reflektvyviają funkciją ir padėti formuoti saugiam prierašumui tarp motinos ir vaiko. Vaikų slaugytojo ir socialinio darbuotojo komanda kas vieną ar dvi savaites lankosi pas motiną nuo nėštumo iki vaikui sukankant dvejiems metams. Jie abu naudoja specialias technikas, kad padėtų motinai išmokti reflektuoti savo vidines būsenas bei vaiko emocinius poreikius. Kaip bebūtų keista, į mentalizaciją nukreiptoje programoje dalyvavusių motinų tėvystės reflektvyioji funkcija po programos nebuvo aukštesnė nei kontrolinės grupės, tačiau jos turėjo daugiau saugiai ir mažiau dezorganizuotai prisirišusių vaikų, naudojo mažiau smurto prieš vaikus, ilgiau atidėjo antro vaiko gimimą, o po poros metų jų vaikai turėjo mažiau eksternalių sunkumų. Tokie netikėti rezultatai gali būti aiškinami tuo, kad interviu kodavimu pagrįstas mentalizacijos vertinimas labai priklauso nuo

tiriamųjų kalbos gebėjimų, ir motinoms su žemesniu išsilavinimu ir kita gimtąja kalba galėjo būti per sunku žodžiais adekvačiai išreikšti savo vidines būsenas (Sadler et al., 2013).

Vaikų globėjų mentalizacijai ugdyti yra sukurta psichoedukacinė *Family Minds* programa, trunkanti tris sesijas po maždaug tris valandas. Programa susideda iš švietimo apie traumas, prierašumą, globos sistemoje atsidūrusių vaikų elgesį, jautrų auklėjimą bei mentalizaciją, ir patyriminių užduočių. Patyriminiai pratimai grupėje prasideda nuo lengvų, bendrų, saugių mentalizavimo užduočių, pavyzdžiui, nepažįstamųjų mentalizavimo, ir pamažu juda link sudėtingesnių dalykų, tokių kaip savo auginamo vaiko mentalizavimas. Tarp sesijų užduodami namų darbai – mentalizavimą skatinančios veiklos kartu su vaiku. Programoje skatinamas smalsumas apie savo bei kitų psichines būsenas, supratimas, kad kito žmogaus emocijos ir mintys nėra iki galo pažinios, gebėjimas pamatyti situaciją iš kito perspektyvos ir supratimas, kaip paties žmogaus vidinės būsenos ir elgesys veikia aplinkinius. Palyginus *Family Minds* programos poveikį su įprastu globėjų mokymu, nustatyta, kad po programos pagerėjo globėjų tėvystės reflektyvioji funkcija, gebėjimas mentalizuoti tiek save, tiek vaiką. Po įprastos trumpos intervencijos kontrolinėje grupėje, kita vertus, sumažėjo smalsumas apie vaikų vidines būsenas. Keliami prielaida, kad trumpi mokymai, kuriuose pateikiama daug faktų apie globojamus vaikus, gali suteikti įspūdį, jog apie vaiką viskas jau žinoma, ir taip sumažinti smalsumą, o kartu ir mentalizaciją (Adkins, Luyten, & Fonagy, 2018). Kitas šią programą vertinęs tyrimas taip pat nustatė, kad programą lankiusių globėjų mentalizacijos gebėjimai pakilo palyginus su kontroline grupe, be to, rezultatui įtakos neturėjo nei globėjo ar vaiko amžius, nei buvimo globėju laikas (Bammens, Adkins, & Badger, 2015).

Nauja globėjų mentalizacijos stiprinimo intervencija, kuriama Annos Freud centre, vadinasi *Reflective Fostering Programme*. Ši programa yra ilgesnė nei anksčiau aptarta *Family Minds* ir susideda iš dešimties grupinių kas savaitinių trijų valandų sesijų, kurias veda du apmokyti socialiniai darbuotojai. Ja siekiama ugdyti tiek į save, tiek į vaiką nukreiptą globėjų mentalizaciją emocijų bei streso valdymo kontekste. Šiuo metu yra pasirodęs tik pirminis bandomasis programos tyrimas, atliktas su nedideliu skaičiumi tiriamųjų, tačiau jo rezultatai rodo, kad programą pabaigę globėjai laikė ją vertinga. Dalyviai teigė, kad geriau supranta save bei kitus, jaučiasi kompetentesni, išgyvena mažiau streso, turi platesnį palaikymo ratą, kad jų globojamiems vaikams būseną taip pat pagerėjo bei kad rekomenduotų programą visiems naujiems globėjams. Kiekybiniai matavimai parodė, kad, globėjų vertinimu, po programos sumažėjo disfunkcinių sąveikų tarp vaiko bei globėjo, vaikas atrodė mažiau disfunkciškas, bei sumažėjo bendras patiriamo tėvystės streso įvertis. Tarp mentalizacijos įverčių prieš bei po programos reikšmingų skirtumų nebuvo rasta, tačiau visi įverčiai krypo teigiama linkme: mažėjo ikimentalizacijos, didėjo užtikrintumas dėl vaiko psichinės būsenos bei susidomėjimas ja. Po programos taip pat sumažėjo globėjų vertinti bendras globojamų vaikų

psichikos sveikatos sunkumų bei emocinių sunkumų balai bei padidėjo vaiko emocijų reguliacijos balas. Tyrimas parodė, kad programa turėjo tam tikrų trūkumų, susijusių su medžiagos kiekiu bei mentalizacijos terminų sudėtingumu, tad ją planuojama tobulinti, tačiau apskritai pirminis programos vertinimas yra pozityvus (Midgley et al., 2019).

Tėvų bei globėjų mentalizacijos stiprinimo intervencijų nauda tyrimuose atsiskleidžia per gerėjančią tokių programų dalyvių reflektvyvąją funkciją, mažėjančią tėvystės stresą, jautresnį bendravimą su vaiku, mažesnę smurto prieš vaiką kiekį. Programų pasekmės vaikams taip pat yra teigiamos: dalyvių vaikai pasižymi saugesniu prieraišumu, turi mažiau psichikos sveikatos sunkumų, labiau įsitraukia į bendravimą su motina. Turint omenyje rezultatų pozityvumą bei tai, jog globėjų rezultatams neturi įtakos tokie dalykai kaip globėjo ar vaiko amžius ar globos trukmė, galima kelti prielaidą, kad mentalizacija pagrįstos programos gali būti naudingos visiems globėjams nepriklausomai nuo aplinkybių. Visgi tėvams skirtos mentalizacijos programos yra senesnės bei daug geriau ištyrinėtos, o kiti mentalizaciją ir tėvystę siejantys tyrimai taip pat atliekami su biologiniais tėvais. Dėl to aiškumo, kaip mentalizacija veikia ir kokie gali būti jos stiprinimo rezultatai, tėvams yra gerokai daugiau nei globėjams, kuriems mentalizacijos intervencijos kuriamos remiantis su biologiniais tėvais atliktų tyrimų rezultatais.

1.3. Mentalizacijos svarba globėjams bei tėvams

Šeimos, globojančios ar įsivaikinusios vaikus, mentalizacijos atžvilgiu yra ypatinga grupė. Ne savo biologinį vaiką auginantiems žmonėms kyla papildomų iššūkių palyginti su biologinėmis šeimomis. Muller, Gerits ir Siecker (2012), taikantys mentalizaciją grįstą psichoterapiją įvaikintiems vaikams bei jų šeimoms, teigia, kad šeimos psichoterapijos metu vienas svarbiausių tikslų būna padėti tėvams suprasti vaiko elgesį, didinti įsiklausymą vieniems į kitus. Pasak autorių, mokyklinio amžiaus vaikui tėvų mentalizavimą priimti ir iš jo naudos pasisemti padeda ankstyvoji patirtis diadiniame ryšyje, kuriame vaikas jautėsi saugus, suprastas ir pripažintas. Įvaikintiems ar globojamiems vaikams šio patyrimo dažniausiai trūksta, ir tai gali kliudyti jiems jaustis suprastiems. Be to, tėviai ir įvaikiai nežino vieni kitų istorijos, todėl jiems gali būti sudėtinga suprasti vieniems kitus. Informacijos apie vaiko gyvenimą iki įvaikinimo ar globos neretai trūksta, o net kai jos yra pakankamai, laikas iki tol vis tiek buvo praleistas ne kartu. Prieraišumas tarp tėvių ar globėjų ir vaiko taip pat tik formuojasi ir išlieka pažeidžiamas, neprognozuojamas. Dėl visų šių priežasčių įsivaikinusiose ar globojančiose vaikus šeimose mentalizuoti sunkiau tiek tėvams, tiek vaikui (Muller et al., 2012). Be to, ne biologinėse šeimose augantys vaikai dažniau turi emocinių bei elgesio sunkumų ir trauminių patirčių (Adkins et al., 2018). Susidūrę su sudėtingu vaiko elgesiu, meilės išraiškos trūkumu, noru grįžti į biologinę šeimą, tėviai ar globėjai neretai jaučiasi atstumti, nesugebantys auginti vaiko, o patiriamos stiprios emocijos dar labiau apsunkina jų mentalizaciją.

Kraštutinis, agresyvus vaiko elgesys natūraliai atkreipia dėmesį kartu nukreipdamas jį nuo vaiko bei tėvų minčių ir jausmų. Neretai problemiška būna ir ribų tema: žmonėms, suprantantiems, kiek vaikas prisikentėjo, norisi atlyginti jam, bijoma, kad tėvų pyktis vaiką labai išgąsdins, privers pasijusti atstumtam. Kartais tokie žmonės taip nori būti tobulais tėvais, kad į kiekvieną klaidą žiūri kaip į nesėkmę, visada kelia vaiko poreikius aukščiau savo ir stengiasi nerodyti savų emocijų. Geresnė mentalizacija jiems padėtų suprasti savo elgesio pasekmes, požiūrį į vaiką ir į save kaip tėvą (Muller et al., 2012). Globėjai, pasižymintys geresne tėvystės reflektiviaja funkcija, lengviau atlaikys ir sureguliuos stiprias vaiko emocijas, bus mažiau linkę manyti, kad vaikas tyčia elgiasi netinkamai, ir todėl galės vaikui padėti (Adkins et al., 2018). Jausdami, kad vaikui yra labai svarbūs, o jų paguoda, palaikymas ir pripažinimas – reikalingi, tėviai ir globėjai galės labiau pasitikėti savimi ir savo auklėjimu. Be to, sąmoningas svarstymas apie klausimus, susijusius su namais, šeima, biologiniais vaiko tėvais, taigi eksplisitinis savo ir vaiko fantazijų mentalizavimas, padeda vaikui sudėlioti nuoseklų naratyvą apie save ir savo kilmę bei istoriją (Muller et al., 2012).

1.4. Tyrimo aktualumas ir problema

Mentalizacijos teorija yra perspektyvi, gausiai tyrinėjama ir taikoma praktikoje dirbant su tėvais, globėjais bei jų šeimomis. Tyrimų rezultatai rodo, kad į mentalizacijos lavinimą nukreiptos tėvams skirtos intervencijos gali paskatinti pozityvias tėvų sąveikas su vaiku, jautrumą jo poreikiams, jų bendravimo abipusiškumą, sumažinti smurtavimą prieš vaiką, taip pat turėti teigiamos įtakos pačiam vaikui: paskatinti saugaus ir organizuoto prieraišumo formavimąsi, sumažinti patiriamus eksternalius sunkumus, padidinti jo įsitraukimą į bendravimą (Pajulo et al., 2012; Ordway et al., 2014; Suchman et al., 2017). Globėjams taip pat jau yra sukurtų programų, skirtų mentalizacijai stiprinti, tačiau kol kas jų efektyvumo tyrimų nėra daug: po programos pagerėja globėjų tėvystės reflektivioji funkcija (Adkins et al., 2018), tačiau šio efekto teigiamos pasekmės vaikui, globėjui ar jų tarpusavio ryšiui šiuo metu nėra pakankamai ištyrinėtos. Kol kas rezultatai, kad tokios programos sumažina globėjų patiriamą tėvystės stresą bei susiprina globojamų vaikų psichikos sveikatą, patikrinti tik preliminariai su maža intimi bei vien savistatos duomenimis (Midgley et al., 2019).

Iš tėvų mentalizacijos tyrimų akivaizdu, jog reflektivosios funkcijos tyrinėjimai bei ją lavinančios intervencijos potencialiai gali būti naudingos visiems vaikus auginantiems žmonėms, o besirūpinantiems ne savo biologiniais vaikais – galbūt netgi labiau. Ne biologinėse šeimose augantys vaikai neretai turi įvairių elgesio problemų, gali būti nelinkę globėjui išreikšti švelnumą ar parodyti, kad laiko jį sau svarbiu, pasižymi nesaugiu prieraišumu, o visa tai apsunkina mentalizavimą šeimoje (Muller et al., 2012). Mentalizacijos gebėjimas gali tapti vienu iš veiksnių, padedančių globėjams susitvarkyti su savo sunkia užduotimi – rūpintis sudėtingo likimo vaiko

gerove. Dėl savo glaudaus santykio su prieraišumu geresnė mentalizacija galėtų būti ypač naudinga globėjams formuojant saugų, organizuotą prieraišumą su vaikais, kurių ankstyvųjų prieraišumo santykių istorija neretai būna komplikauta, ir taip padedant jiems palikti neadaptyvios raidos kelią. Pasak kai kurių autorių, globojamiems ar įvaikintiems vaikams gali būti vertinga patirti daugiau nei “pakankamai gerą” auklėjimą (pavyzdžiui, didesnę nei vidutinę pozityvų tėvų įsitraukimą, tinkamesnę taisyklių nustatymą), kadangi šie vaikai priklauso aukštos rizikos grupei (Vanschoonlandt, Vanderfaeillie, Van Holen, De Maeyer, & Robberechts, 2013).

Be to, gerai veikianti reflektvyvioji funkcija gali prisidėti ne vien prie vaiko, bet ir prie tėvų ar globėjų gerovės – manoma, kad ji gali sumažinti ir tėvystės keliamą stresą (pvz., Suchman, Decoste, McMahon, Rounsaville, & Mayes, 2011). Streso sumažėjimas galėtų būti ypač aktualus globėjams bei tėvams, nes jie dėl vaiko auginimo patiria daugiau streso nei vidutiniai biologinius vaikus auginantys tėvai (Vanschoonlandt et al., 2013). Mažiau streso išgyvenančių globėjų auginami vaikai pasižymi adaptyvesniu su stresu susijusios endokrininės sistemos veikimu (normalesniais kortizolio lygio svyravimais) (Fisher & Stoolmiller, 2008), taip pat lengviau formuoja saugesnį prieraišumą su globėju (Gabler et al., 2014). Kol kas nėra žinoma, kas medijuoja ryšį tarp globėjo streso lygio ir vaiko prieraišumo saugumo, tačiau yra duomenų, jog tai gali būti nesusiję su globėjo jautrumu vaiko poreikiams (Gabler et al., 2014), tad vienas iš medijuojančių kintamųjų potencialiai gali būti lengvesnė, streso mažiau apsunkinta tėvų mentalizacija.

Globėjų mentalizacijos lavinimas galėtų būti naudingas tiek jų auginamiems vaikams, tiek jiems patiems. Vis dėlto šiuo metu globėjų mentalizacijos stiprinimo programų tyrimai yra vieninteliai mentalizacijos tyrimai, kuriuos pavyko aptikti, atlikti su globėjais, o ne biologiniais tėvais. Tai reiškia, kad globėjų mentalizacijos gerinimui skirtos intervencijos yra kuriamos remiantis prielaida, jog mentalizacijos reikšmė bei poveikis globėjams yra tokie patys, kaip ir biologiniams tėvams, tačiau šiuo metu nėra duomenų, kurie leistų tvirtai teigti, jog taip iš tiesų yra. Geriau suprantant ryšį tarp globėjų tėvystės reflektvyviosios funkcijos, jų gyvenimo patirties bei auklėjimo ir galimus skirtumus tarp globėjų bei biologinių tėvų mentalizacijos ypatumų, būtų galima tikslingiau kurti bei taikyti mentalizaciją lavinančias programas bei atrinkti tikslines grupes, kurioms šios intervencijos būtų naudingiausios.

Platesni mentalizacijos ir auklėjimo ryšio tyrinėjimai galėtų ne tik atnešti praktinės naudos, bet ir praplėsti teorines žinias apie juos. Gali būti, jog geriau suprantant trauminės patirties, mentalizacijos ir auklėjimo sąsajas būtų lengviau atsakyti, kodėl kai kuriais atvejais ryšiai tarp šių konstrukto yra nustatomi, o kai kuriais – ne.

Tyrimo tikslas: Ištirti globėjų, auginančių 6-11 metų amžiaus vaikus, mentalizacijos sąsajas su jų ankstyvąja traumine patirtimi bei naudojamais auklėjimo būdais, ir palyginti jas su sąsajomis biologinių motinų imtyje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Palyginti globėjų bei biologinių motinų ankstyvąją trauminę patirtį, mentalizaciją bei naudojamus auklėjimo būdus.
2. Analizuoti ankstyvosios trauminės patirties, mentalizacijos bei naudojamų auklėjimo būdų sąsajas globėjų bei biologinių motinų imtyse.
3. Patikrinti, ar ankstyvoji trauminė patirtis prognozuoja globėjų bei biologinių motinų mentalizaciją.
4. Patikrinti, ar ankstyvoji trauminė patirtis bei mentalizacija prognozuoja globėjų bei biologinių motinų naudojamus auklėjimo būdus.
5. Patikrinti, ar mentalizacija medijuoja ryšį tarp globėjų bei biologinių motinų ankstyvosios trauminės patirties bei naudojamų auklėjimo būdų.

2. METODIKA

2.1. Tyrimo dizainas

Šis darbas yra dalis didesnio tyrimo, skirto analizuoti ryšius tarp globėjų bei biologinių tėvų trauminės patirties, prierašumo, mentalizacijos, tėvystės streso bei naudojamų auklėjimo būdų. Tyrimas buvo atliktas kartu su Vilniaus universiteto psichologijos bakalaurante Jurgita Garšvinskaite, kuri surinktus duomenis naudojo savo bakalauro darbui apie tėvystės streso, tėvų mentalizacijos bei auklėjimo sąsajas. J. Garšvinskaitė prisidėjo prie tyrimo planavimo, klausimynų vertimo bei buvo atsakinga už biologinių tėvų imties surinkimą. Globėjų imties surinkimas buvo mano atsakomybė.

2.2. Tyrimo dalyviai

Tyrimui buvo renkamos dvi grupės: tėvų bei globėjų. Į tėvų grupę pateko žmonės, auginantys savo biologinius vaikus nuo 6 iki 11 metų amžiaus. Globėjų grupei priskirti žmonės, auginantys tokio pat amžiaus ne savo biologinius vaikus, t. y., giminytės ryšiais susiję arba nesusiję laikinieji bei nuolatiniai globėjai, įtėviai ir budintys globotojai.

Iš viso tyrimo anketą užpildė 189 dalyviai. 185 iš jų pildė elektroninę internete patalpintą anketą, 4 - popierinę tos pačios anketos versiją. Iš visų dalyvių 3 pažymėjo nesutinkantys dalyvauti tyrime, tad jų pateikti atsakymai nebuvo įtraukti į rezultatų analizę. Dar 12 respondentų užpildė anketą apie vaikus, kurių amžius neatitiko renkamos grupės, tad šie atsakymai taip pat nebuvo analizuojami. Kadangi beveik visos likusios anketos, išskyrus 6, buvo užpildytos moterų, vyrų atsakymai taip pat nebuvo įtraukti į tyrimą siekiant imties homogeniškumo. Tad į tyrimą buvo įtraukti 168 respondenčių atsakymai, iš kurių 46 priklausė globėjų, o 122 - biologinių motinų (lyginamajai) grupei. 1 lentelėje pateikiami į rezultatų analizę įtrauktų tyrimo dalyvių demografiniai duomenys.

Motinų grupės amžiaus vidurkis buvo 37,6 metų ($SD = 5,3$), globėjų - 42,2 metų ($SD = 7,5$). Biologinės motinos vidutiniškai augino maždaug 2 vaikus ir nuokrypis nuo šio skaičiaus buvo santykinai nedidelis: motinų grupėje auginamų vaikų skaičius svyravo nuo 1 iki 4 ($M = 1,9$, $SD = 0,8$). Globėjos bei įmotės vidutiniškai augino maždaug 3 vaikus, tačiau auginamų vaikų skaičius svyravo nuo 1 iki 14 ($M = 2,9$, $SD = 2,6$), o tyrimo metu kartu su respondente daugiausiai gyveno 10 vaikų.

Tyrimo dalyvavusios globėjos bei įmotės vidutiniškai turėjo apie 5,9 metų globos ar įvaikinimo patirties. Mažiausiai patirties turėjusi globėja pradėjo globoti vaiką prieš metus, o daugiausiai - prieš 30 metų ($SD = 5,7$). Vidutiniškai respondentės per visą globos laiką buvo globojusios ar įsivaikinusios maždaug 3 vaikus, o šis skaičius svyravo nuo 1 iki 13 ($M = 3,1$, $SD = 3,7$).

Vaikai, apie kuriuos buvo pildomos anketos, biologinių motinų grupėje buvo maždaug 9 metų amžiaus ($M = 9$, $SD = 1,4$), globėjų grupėje - maždaug 8 metų ($M = 7,9$, $SD = 1,9$). Iš 122 motinų grupės vaikų 61 (50%) buvo berniukai, 61 (50%) - mergaitės. Globėjų grupėje iš 46 vaikų berniukų buvo 22 (47,8%), mergaičių - 24 (52,2%). Šie glojami ar įvaikinti vaikai su respondentėmis gyveno vidutiniškai 4 metus ($M = 4,2$, $SD = 2,6$), trumpiausiai metus, ilgiausiai - 10 metų. Pas globėjas ar įmotes šie vaikai pateko vidutiniškai 3,8 metų amžiaus ($SD = 2,2$), anksčiausiai - 10 dienų, vėliausiai - 11 metų amžiaus.

1 lentelė. Tyrimo dalyvių demografiniai duomenys

		Globėjos		Biologinės motinos	
		<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Gyvenamoji vieta	Miestas	35	76,1	84	68,9
	Miestelis	7	15,2	19	15,6
	Kaimas	4	8,7	19	15,6
Išsilavinimas	Aukštasis universitetinis	32	69,6	62	50,8
	Aukštasis neuniversitetinis	7	15,2	27	22,1
	Profesinis	7	15,2	21	17,2
	Vidurinis	0	0	11	9,0
	Nebaigtas vidurinis	0	0	1	0,8
Šeimisinis statusas	Susituokusi	38	82,6	91	74,6
	Nesusituokusi	4	8,7	7	5,7
	Išsiskyrusi	3	6,5	13	10,7
	Gyvenanti kartu su partneriu (-e) nesusituokus	0	0	8	6,6
	Našlė	1	2,2	3	2,5

Pastaba: *n* – tiriamųjų skaičius.

2.3. Tyrimo instrumentai

Iš viso tyrime buvo naudoti 5 instrumentai bei demografinė anketa, tačiau šiame darbe pristatomi duomenys surinkti tik trimis iš jų. Šių instrumentų aprašymai pateikiami toliau. Visi naudoti instrumentai buvo savistatos, t. y. skirti pildyti patiems tyrimo dalyviams.

Visi tyrime naudoti instrumentai:

- Ankstyvoji trauminė patirtis šiame tyrime operacionalizuota kaip suvoktas smurto patyrimas vaikystėje ir vertinta Vaikystės patirčių klausimynu (VPK) (Gervinskaitė-Paulaitienė ir Barkauskienė, 2015).
- Prieraišumo vengimas bei nerimastingumas artimuose santykiuose vertintas Santykių struktūrų klausimynu (angl. *Relationship Structures Questionnaire of the Experiences in Close Relationships — Revised*; ECR-RS) (Fraley, Heffernan, Vicary, & Brumbaugh, 2011).
- Mentalizacija operacionalizuota kaip tėvystės reflektvyvioji funkcija ir vertinta Tėvystės reflektvyviosios funkcijos klausimynu (angl. *The Parental Reflective Functioning Questionnaire*; PRFQ) (Luyten, Mayes, Nijssens, & Fonagy, 2017).
- Iš tėvystės kylantis stresas vertintas Tėvystės streso skale (angl. *The Parental Stress Scale*; PSS) (Berry & Jones, 1995).
- Naudojami auklėjimo būdai vertinti Alabamos auklėjimo klausimyno trumpąja versija (angl. *Alabama Parenting Questionnaire – Short Form*; APQ-9) (Elgar, Waschbusch, Dadds, & Sigvaldason, 2007).
- Demografinė anketa surinkti dalyvių demografiniai duomenys.

Šiame darbe naudojami duomenys rinkti šiais instrumentais:

Vaikystės patirčių klausimynas (VPK) (Gervinskaitė-Paulaitienė ir Barkauskienė, 2015):

Vaikystės patirčių klausimynas parengtas dr. L. Gervinskaitės-Paulaitienės ir doc. dr. R. Barkauskienės remiantis Felitti ir kitų (1998) Nepalankių vaikystės patirčių (angl. *Adverse Childhood Experiences, ACE*) klausimynu. Šis instrumentas vertina suvoktą smurto patyrimą. Klausimyną sudaro 10 teiginių apie 5 rūšių smurtą: po 2 teiginius apie psichologinį, fizinį ir seksualinį smurtą bei emocinį ir fizinį apleistumą. Seksualinio smurto atveju klausiama apie bet kurio suaugusiojo arba bent 5 metais vyresnio vaiko elgesį, o visų kitų prievartos rūšių – apie vieno iš tėvų ar kito suaugusiojo šeimoje elgesį. Teiginiai apie seksualinės prievartos patyrimą vertinami „Taip“ arba „Ne“, o apie kitų rūšių smurto patyrimą – pagal dažnumą 5 pozicijų skalėje nuo „Niekada“ ar „Visiška netiesa“ iki „Labai dažnai“ ar „Labai dažnai tiesa“. Šiame tyrime suvokto smurto patyrimo įverčiai buvo skaičiuojami teiginiams, vertinamiems pagal dažnumą, priskiriant balus nuo 0 iki 4, o atsakymui „Taip“ apie seksualinės prievartos patyrimą - 4 balus. Taip

kiekvienos rūšies smurto patyrimas galėjo būti įvertintas nuo 0 iki 8 balų. Sudėjus atskirų smurto rūšių balus buvo suskaičiuotas bendras suvokto smurto patyrimo įvertis (maksimali suma – 40 balų), kuris ir buvo naudotas šiame tyrime kaip ankstyvosios trauminės patirties vertinimo matas. Šio klausimyno konstrukto bei kriterinį validumą patvirtina teoriškai tikėtinos juo nustatyto smurto patyrimo koreliacijos su kitais konstruktais: smurto patyrimas siejasi su prastesne emocijų reguliacija, kontrole bei supratimu, didesniu emocijų slopinimu bei situacijos pervertinimu, žemesniu reflektyviosios funkcijos lygiu, taip pat prognozuoja somatinius sunkumus (Gervinskaitė-Paulaitienė ir kt., 2017; Gervinskaitė-Paulaitienė, 2018).

Tėvystės reflektyviosios funkcijos klausimynas (angl. *The Parental Reflective Functioning Questionnaire*; PRFQ) (Luyten, Mayes, Nijssens, & Fonagy, 2017):

Šis klausimynas skirtas trumpam tėvų reflektyviosios funkcijos įvertinimui. Instrumentas susideda iš 18 teiginių, vertinamų 7 balų Likerto skalėje, ir turi 3 subskales, kurių kiekviena susideda iš 6 teiginių. Ikimentalizacijos (angl. *Pre-Mentalizing*) subskalė matuoja nementalizavimą, negebėjimą suprasti vaiko vidinio pasaulio, piktų kėslų išvelgimą vaiko elgesyje (pavyzdžiui, “Mano vaikas verkia šalia nepažįstamųjų, kad mane sugėdintų”); aukšti šios subskalės balai rodo prastą mentalizaciją. Užtikrintumo apie psichines būsenas (angl. *Certainty About Mental States*) subskalė apibūdina globėjo supratimą apie psichinių būsenų neskaidrumą (pavyzdžiui, “Aš visada galiu numatyti, ką darys mano vaikas”). Aukšti Užtikrintumo įverčiai rodo hipermentalizaciją, t. y., jog globėjas gali pernelyg tvirtai tikėti, kad jo vaiko būsenos supratimas yra teisingas, o žemi - hipomentalizaciją, kai vaiko būsenos atrodo pernelyg neskaidrios ir nesuprantamos. Trečioji, Susidomėjimo ir smalsumo (angl. *Interest and Curiosity*) subskalė atspindi susidomėjimą vaiko vidiniu pasauliu (pavyzdžiui, “Man dažnai smalsu sužinoti, kaip mano vaikas jaučiasi”). Labai aukšti balai šioje subskalėje taip pat gali rodyti įkyrų hipermentalizavimą, o žemi - susidomėjimo vaiko išgyvenimais trūkumą. Visos subskalės pasižymi geru vidiniu suderintumu: motinų, auginančių vaikus iki 3 metų, imtyje jų Cronbach α atitinkamai lygios 0,7, 0,82 ir 0,75. Klausimyno konstrukto validumą patvirtina tiriamosios bei patvirtinamosios faktorių analizės rezultatai bei teoriškai tikėtinos subskalių koreliacijos su tėvų emociniu prieinamumu bei vaiko prieraišumo stiliumi (Luyten et al., 2017). Autoriams leidus instrumentą išversti, lietuviška PRFQ versija buvo gauta sulyginus du nepriklausomus vertimus iš anglų kalbos į lietuvių. Šio darbo imtyje Ikimentalizacijos subskalės Cronbach $\alpha = 0,57$, Užtikrintumo - 0,75, Susidomėjimo - 0,70. Tiriamoji principinių komponentių faktorių analizė su Varimax sukiniu parodė, kad duomenų sklaidos paaiškinamumo procentas buvo 44,59, KMO = 0,74. Teiginių svoriai faktoriuose pateikiami 3 priede.

Alabamos auklėjimo klausimynas – trumpoji versija (angl. *Alabama Parenting Questionnaire – Short Form*; APQ-9) (Elgar, Waschbusch, Dadds, & Sigvaldason, 2007):

Tai trumpoji plačiai žinoma Alabamos auklėjimo klausimyno, skirto įvertinti tėvų naudojamus 6-18 metų amžiaus vaikų auklėjimo būdus, forma. Trumpoji versija validuota vertinti 4-12 metų vaikų auklėjimui. Trumpąją formą sudaro 3 subskalės po 3 teiginius, matuojančios Pozityvų auklėjimą (angl. *Positive Parenting*), Nenuoseklų drausminimą (angl. *Inconsistent Discipline*) ir Nepakankamą priežiūrą (angl. *Poor Supervision*). Teiginiai vertinami 5 balų Likerto skalėje. Visų subskalių vidinis suderintumas, atsižvelgiant į jų trumpumą, yra priimtinas. Pozityvaus auklėjimo subskalė ($\alpha = 0,57-0,84$) vertina, kaip dažnai tėvai pagiria, paskatina tinkamą vaikų elgesį (pavyzdžiui, “Jūs pastebite ir pasakote savo vaikui, kai ji(s) ką nors atlieka gerai”). Nenuoseklus drausminimo ($\alpha = 0,62-0,72$) subskalė atspindi polinkį atleisti vaiką nuo žadėtų netinkamo elgesio pasekmių (pavyzdžiui, “Jūs grasinate vaikui, kad ją (-į) nubausite, tačiau iš tiesų to nepadarote”). Nepakankamos priežiūros subskalė ($\alpha = 0,59-0,63$) susijusi su per mažu vaiko elgesio stebėjimu (pavyzdžiui, “Jūsų vaikas leidžia laiką su draugais, kurių Jūs nepažįstate”). Nepaisant trumpumo, APQ-9 leidžia patikimai ir validžiai įvertinti naudojamus auklėjimo būdus. Klausimyno konstrukto ir kriterinį validumą parodo patvirtinamosios faktorių analizės rezultatai bei juo gaunamų rezultatų panašumas į ankstesnių tyrimų rezultatus, t. y. aptinkami ryšiai tarp auklėjimo bei vaikų elgesio, emocijų, dėmesio bei psichosomatinių sunkumų (Elgar et al., 2007). Leidimas naudoti APQ-9 buvo gautas iš prof. dr. R. Jusienės, kartu su prof. dr. A. Maslauskaite išvertusios instrumentą į lietuvių kalbą. Pasikonsultavus su prof. dr. R. Jusiene, klausimynas buvo dar kartą išverstas iš anglų kalbos šio tyrimo autorių, o gautas vertimas sulygintas su R. Jusienės bei A. Maslauskaitės vertimu. Šio tyrimo imtyje Pozityvaus auklėjimo subskalės Cronbach $\alpha = 0,82$, Nenuoseklus drausminimo $\alpha = 0,63$, Nepakankamos priežiūros - $0,52$. Tiriamoji principinių komponentių faktorių analizė su Varimax sukiniu parodė, kad duomenų sklaidos paaiškinamumo procentas buvo $62,37$, KMO = $0,65$. Tyrimo imties teiginių svoriai faktoriuose pateikiami 4 priede.

Demografinė anketa:

Pačių tyrėjų sudaryta anketa siekta išsiaiškinti tyrimo dalyvių lytį, amžių, išsilavinimą, šeiminių statusą, gyvenamąją vietą, auginamų vaikų skaičių, vaikų globojimo ar įvaikinimo trukmę, taip pat per pastaruosius metus patirtus stiprų stresą sukėlusius įvykius. Klausta ir apie vaiko, apie kurį pildomi klausimynai, amžių, lytį, globos statusą bei trukmę. Anketos pavyzdį galima rasti 1 priede.

2.4. Tyrimo eiga

Tyrimas vyko maždaug 3 mėnesius 2019 metų pradžioje. Sudaryta tyrimo anketa buvo patalpinta internete ir platinama elektroniniu būdu. Taip pat sukurta ir popieriaus bei pieštuko anketos versija, tačiau dauguma duomenų buvo surinkta būtent internetu, o popieriaus ir pieštuko

anketų užpildytos tik 4 iš 189. Globėjai bei tėviai buvo pasiekti platinant anketą socialinių tinklų grupėse, skirtose globėjams, tėviams bei budintiems globotojams, taip pat per įvairias su globėjais bei tėviais dirbančias organizacijas (Globos centrus), kurios sutikdavo tikslinei grupei persiųsti anketos nuorodą elektroniniu paštu. Biologinių tėvų imtis buvo renkama per socialinius tinklus bei per pradines mokyklas ir progimnazijas, sutikusias išplatinti anketą tikslinio amžiaus mokinių tėvams. Tiek internetinės, tiek popierinės anketos pradžioje buvo pateikta informacija apie tyrėjas, tyrimo tikslą, naudą, tiriamus konstruktus, atsakymų konfidencialumą, anketos pildymo trukmę (apie 20 minučių). Taip pat nurodyti tyrėjų elektroninio pašto adresai, kuriais buvo galima kreiptis iškilus klausimų dėl tyrimo. Savo informuotą sutikimą dalyvauti tyrime dalyviai išreikšdavo pažymėdami atsakymą “Sutinku” elektroninėje anketos versijoje bei padėdami parašą popieriaus ir pieštuko versijoje. Informuoto sutikimo formos pavyzdys pateikiamas 2 priede.

2.5. Duomenų analizė

Statistinė duomenų analizė atlikta SPSS 25 programa. Patikrinus kintamųjų duomenų išsibarstymo atitikimą normalumo kriterijams paaiškėjo, jog duomenų sklaida buvo normali tik APQ-9 Nenuoseklus drausminimo ir PRFQ Užtikrintumo apie psichines būsenas subskalėms globėjų, biologinių motinų bei bendroje imtyje ir ribiškai normali APQ-9 Pozityvaus auklėjimo subskalei globėjų imtyje. Dėl šios priežasties, kur įmanoma, didžioji duomenų analizės dalis atlikta remiantis neparametriniais statistiniais kriterijais, o regresinės analizės koeficientų statistinis reikšmingumas buvo skaičiuojamas naudojantis savirankos (angl. *bootstrap*) BCa metodu su 5000 imčių.

PRFQ bei APQ-9 konstrukto validumas buvo tikrinamas tiriamąja principinių komponentų faktorių analize su Varimax sukiniu. Faktorių analizės rezultatai pateikiami 3 ir 4 prieduose. Skalių vidurkiams tarp grupių lyginti naudotas Mann-Whitney kriterijus bei Stjudento testas nepriklausomoms imtims priklausomai nuo skalės duomenų sklaidos normalumo. Ryšiams tarp kintamųjų nustatyti taikytas Spearmano koreliacijos koeficientas. Siekiant patikrinti, kaip tėvystės reflektvyviają funkciją prognozuoja smurto patyrimas, o auklėjimą - smurto patyrimas bei tėvystės reflektvyvioji funkcija, taikyta tiesinė regresinė analizė su savirankos metodu.

Tikrinant, ar tėvystės reflektvyvioji funkcija medijuoja ryšį tarp smurto patyrimo bei auklėjimo, taikyta mediacijų analizė. Mediacijos skaičiuotos naudojantis PROCESS 3.3 įskiepiu SPSS programai. Mediacijos koeficientų 95% pasikliautiniai intervalai skaičiuoti naudojantis savirankos BCa metodu su 5000 imčių. Vadovaujantis Hayes (2017) rekomendacijomis mediacijos koeficientai šiame darbe pateikiami nestandartizuoti.

3. REZULTATAI

3.1. Globėjų bei biologinių motinų ankstyvosios trauminės patirties, mentalizacijos ir auklėjimo ypatumai

Prieš pradėdant analizuoti ryšius tarp kintamųjų buvo palyginti tyrime naudotų skalių vidurkiai biologinių motinų bei globėjų imtyse. Daugumos skalių įverčiai lyginti Mann-Whitney kriterijumi, o Užtikrintumo apie psichines būsenas bei Nenuoseklus drausminimo – Stjudento kriterijumi nepriklausomoms imtims, nes tai leido normali jų duomenų sklaida. Gauti rezultatai pateikiami 2 lentelėje. Kaip matyti iš lentelės, tiek bendro smurto patyrimo, tiek tėvystės reflektyviosios funkcijos bei auklėjimo būdų skalėse globėjų bei biologinių motinų įverčiai buvo panašūs ir skirtumų tarp grupių aptikta nebuvo.

2 lentelė. *Globėjų ir biologinių motinų skalių vidurkiai bei palyginimas*

	Globėjos	Biologinės motinos	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>			
Smurto patyrimas	4,63 (5,60)	6,2 (7,06)	2463,5	-1,23	0,218
Ikimentalizacija	13,87 (4,63)	13,51 (5,27)	2626	-0,64	0,521
Susidomėjimas ir smalsumas	36,13 (3,88)	35,39 (4,28)	2551	-0,91	0,362
Pozityvus auklėjimas	13,26 (1,60)	13,53 (1,69)	2472,5	-1,23	0,217
Nepakankama priežiūra	4,52 (1,46)	4,49 (1,84)	2580	-0,84	0,403
	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Užtikrintumas apie psichines būsenas	27,24 (5,88)	28,46 (5,90)	1195	166	0,234
Nenuoseklus drausminimas	7,3 (1,75)	7,21 (2,44)	-0,27	112,68	0,789

Pastaba: M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis.

3.2. Globėjų bei biologinių motinų ankstyvosios trauminės patirties, mentalizacijos ir auklėjimo sąsajos

Ryšiai tarp kintamųjų vertinti Spearmano koreliacijos koeficientu. Koreliacijos tarp kintamųjų, suskaičiuotos bendroje, globėjų bei biologinių motinų imtyse, pateikiamos 3 lentelėje. Rezultatai rodo, kad daugelio kintamųjų sąsajos buvo panašios tiek globėjoms, tiek biologinėms motinoms, tačiau kai kuriais atvejais vienoje iš grupių ryšys aptiktas, o kitoje ne. Nuosekliai aptarsime visus koreliacijų rezultatus.

Bendras smurto patyrimo įvertis vaikystėje buvo tiesiogiai susijęs su ikimentalizacija bendroje ir biologinių motinų, tačiau ne globėjų imtyje, priešingai - su užtikrintumu dėl vaiko psichinės būsenos, tačiau tik globėjų imtyje. Vaikystėje patirto smurto ir susidomėjimo vaiko psichinėmis būsenomis sąsajų neaptikta. Iš auklėjimo kintamųjų bendras smurto patyrimas neigiamai koreliavo su pozityviu auklėjimu bendroje ir globėjų, tačiau ne biologinių motinų imtyje, ir teigiamai koreliavo su nepakankama priežiūra tik motinų imtyje. Su nenuosekliu drausminimu smurtas susijęs nebuvo.

Ikimentalizacija neigiamai koreliavo su užtikrintumu apie psichines būsenas bendroje ir biologinių motinų, tačiau ne globėjų imtyje, o su susidomėjimu psichinėmis būsenomis - visose imtyse. Su pozityviu auklėjimu ikimentalizacija buvo statistiškai reikšmingai neigiamai susijusi tik bendroje imtyje, tačiau atskirose grupėse koreliacijos koeficientai yra panašūs. Nenuoseklus drausminimas teigiamai koreliavo su ikimentalizacija tik bendroje bei biologinių motinų, o nepakankama priežiūra - visose imtyse.

Užtikrintumas dėl vaiko psichinių būsenų ir susidomėjimas jomis visose imtyse buvo tiesiogiai susiję. Pozityvaus auklėjimo bei užtikrintumo koreliacijos buvo statistiškai reikšmingai teigiamos bendroje ir motinų imtyse, tačiau globėjų imtyje koreliacijos koeficientas yra panašus. Nei nenuoseklus drausminimo, nei nepakankamos priežiūros sąsajos su užtikrintumu tyrime neišryškėjo.

Susidomėjimo vaiko psichinėmis būsenomis teigiamos sąsajos su pozityviu auklėjimu išryškėjo tik bendroje bei globėjų imtyse, o su kitomis dviem auklėjimo skalėmis ryšių neaptikta.

Tarp auklėjimo kintamųjų (pozityvaus auklėjimo, nenuoseklus drausminimo bei nepakankamos priežiūros) nei vienoje šio tyrimo imtyje sąsajos neišryškėjo.

3 lentelē. Koreliācijas tarp skaliu

Skalēs		Smurto patyrimas	Ikimentalizacija	Uztikrintumas apie psichines būsenas	Susidomējimas ir smalsumas	Pozityvus auklējimas	Nenuoseklus drausminimas	Nepakankama priēžiūra
Smurto patyrimas		-						
Ikimentalizacija	Bendra imtis	0,16*	-					
	Globējos	-0,02	-					
	Motinos	0,21*	-					
Uztikrintumas apie psichines būsenas	Bendra imtis	-0,04	-0,22**	-				
	Globējos	-0,31*	0,04	-				
	Motinos	0,04	-0,30**	-				
Susidomējimas ir smalsumas	Bendra imtis	-0,02	-0,28**	0,34**	-			
	Globējos	-0,12	-0,42**	0,38**	-			
	Motinos	0,03	-0,25**	0,34**	-			

Lentelės tęsinys

Skalės		Smurto patyrimas	Ikimentalizacija	Užtikrintumas apie psichines būsenas	Susidomėjimas ir smalsumas	Pozityvus auklėjimas	Nenuoseklus drausminimas	Nepakankama priežiūra
Pozityvus auklėjimas	Bendra imtis	-0,15*	-0,20*	0,18*	0,21**	-		
	Globėjos	-0,36*	-0,25	0,16	0,34*	-		
	Motinos	-0,10	-0,17	0,19*	0,17	-		
Nenuoseklus drausminimas	Bendra imtis	0,14	0,33**	-0,04	-0,12	-0,07	-	
	Globėjos	0,20	0,11	-0,07	-0,24	-0,04	-	
	Motinos	0,12	0,40**	-0,04	-0,10	-0,08	-	
Nepakankama priežiūra	Bendra imtis	0,14	0,34**	-0,10	-0,04	-0,08	0,09	-
	Globėjos	0,04	0,41**	-0,05	-0,15	-0,10	0,01	-
	Motinos	0,18*	0,31**	-0,12	0	-0,06	0,11	-

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

3.3. Ankstyvosios trauminės patirties prognostinė galia globėjų ir biologinių motinų mentalizacijai

Siekiant patikrinti, ar smurto patyrimas vaikystėje prognozuoja tėvystės reflekyviają funkciją suaugus, atlikta tiesinė regresinė analizė. Dėl nenormalios daugumos kintamųjų duomenų sklaidos regresijos koeficientų statistinis reikšmingumas buvo skaičiuojamas naudojantis savirankos metodu. Analizės rezultatai pateikiami 4 lentelėje.

4 lentelė. *Smurto patyrimo prognostinė galia tėvystės reflekyviajai funkcijai*

	Priklausomas kintamasis				
	Ikimentalizacija		<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
	<i>Beta</i> (β)	<i>p</i>			
Bendra imtis	0,24	0,044	9,96	0,002	0,06
Globėjos	0,12	0,414	0,63	0,431	0,01
Motinos	0,28	0,053	9,82	0,002	0,08
	Užtikrintumas apie psichines būsenas				
	<i>Beta</i> (β)	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
Bendra imtis	-0,04	0,602	0,31	0,579	0,002
Globėjos	-0,37	0,026	6,77	0,013	0,13
Motinos	0,04	0,685	0,17	0,678	0,001
	Susidomėjimas ir smalsumas				
	<i>Beta</i> (β)	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
Bendra imtis	0,03	0,729	0,11	0,743	0,001
Globėjos	-0,17	0,325	1,29	0,263	0,03
Motinos	0,09	0,312	0,95	0,333	0,008

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Matyti, kad ikimentalizaciją smurto patyrimas statistiškai reikšmingai prognozavo tik bendroje imtyje ir paaiškino 6% duomenų sklaidos. Daugiau patirto smurto prognozavo didesnius ikimentalizacijos įverčius. Biologinių motinų imtyje tendencijos buvo panašios, tačiau smurto patyrimo prognostinė vertė nepasiekė statistinio reikšmingumo, o globėjų imtyje patirtas smurtas

ikimentalizacijos neprognozavo. Užtikrintumą dėl vaiko psichinės būsenos smurto patyrimas prognozavo tik globėjų, tačiau ne kitose imtyse. Daugiau smurto patyrimo globėjoms prognozavo mažesnę užtikrintumą ir paaikino 13% duomenų sklaidos. Susidomėjimo vaiko vidiniu pasauliu patirtas smurtas neprognozavo.

3.4. Globėjų ir biologinių motinų auklėjimo prognostiniai veiksniai

Siekiant nustatyti naudojamų auklėjimo būdų prognostinius veiksnius taikyta tiesinė regresinė analizė, o dėl nenormalios daugumos kintamųjų duomenų sklaidos regresijos koeficientų statistinis reikšmingumas buvo skaičiuojamas naudojantis savirankos metodu. Tikrinta, kaip pozityvų auklėjimą, nenuoseklų drausminimą ir nepakankamą priežiūrą skirtingose imtyse prognozuoja smurto patyrimas vaikystėje, ikimentalizacija, užtikrintumas dėl vaiko psichinės būsenos bei susidomėjimas ja. Iš 5 lentelės matyti, kad pozityvų auklėjimą bendroje imtyje prognozavo ikimentalizacija, tačiau atskirose imtyse ši tendencija statistinio reikšmingumo nepasiekė. 6 lentelėje pateikti rezultatai rodo, jog nenuoseklų drausminimą ikimentalizacija statistiškai reikšmingai prognozavo bendroje bei biologinių motinų, tačiau ne globėjų imtyje. 7 lentelėje matyti, jog ikimentalizacija prognozavo ir nepakankamą priežiūrą visose imtyse. Didesnė ikimentalizacija prognozavo mažiau pozityvų auklėjimą, mažiau nuoseklų vaiko drausminimą ir prastesnę priežiūrą. Be ikimentalizacijos, kiti kintamieji neprognozavo nė vieno iš auklėjimo būdų jokioje imtyje.

5 lentelė. *Pozityvaus auklėjimo prognostiniai veiksniai*

	Nepriklausomi kintamieji				F	p	R ²
	Smurto patyrimas	Ikimentalizacija	Užtikrintumas	Smalsumas			
	Beta (β)						
Bendra imtis	-0,04	-0,19*	0,11	0,07	3,34	0,012	0,08
Globėjos	-0,18	-0,30	0,03	0,10	2,29	0,076	0,18
Motinos	-0,03	-0,14	0,12	0,05	1,77	0,141	0,06

Pastaba. * $p < 0,05$. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

6 lentelė. Nenuoseklaus drausminimo prognostiniai veiksniai

	Nepriklausomi kintamieji				F	p	R ²
	Smurto patyrimas	Ikimentalizacija	Užtikrintumas	Smalsumas			
Bendra imtis	0,05	0,36***	0,06	-0,04	6,87	<0,001	0,14
Globėjos	0,24	-0,07	0,18	-0,26	1,15	0,348	0,10
Motinos	-0,01	0,48***	0,10	-0,03	7,76	<0,001	0,21

Pastaba. *** $p < 0,001$. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

7 lentelė. Nepakankamos priežiūros prognostiniai veiksniai

	Nepriklausomi kintamieji				F	p	R ²
	Smurto patyrimas	Ikimentalizacija	Užtikrintumas	Smalsumas			
Bendra imtis	0,05	0,29**	0,002	-0,007	4,09	0,003	0,09
Globėjos	-0,01	0,55***	-0,06	-0,02	4,65	0,003	0,31
Motinos	0,07	0,21*	-0,01	0,02	1,82	0,13	0,06

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Kadangi ikimentalizacija pasirodė vienintelis reikšmingas auklėjimo prognostinis veiksnys, regresinė analizė buvo pakartota su ikimentalizacija kaip vieninteliu nepriklausomu kintamuoju siekiant tiksliau įvertinti jos prognostinę reikšmę auklėjimo kintamųjų duomenų sklaidai. Regresijos koeficientams skaičiuoti buvo taikomas savirankos metodas. Analizės duomenys pateikiami 8 lentelėje. Pati viena ikimentalizacija statistiškai reikšmingai prognozavo visus auklėjimo būdus visoms trimis imtims, išskyrus nenuoseklų drausminimą globėjų imčiai. Ikimentalizacija skirtingoms grupėms paaiškino nuo 4 iki 13% pozityvaus auklėjimo įverčių sklaidos, nuo 14 iki 20% nenuoseklaus drausminimo sklaidos ir nuo 5 iki 31% nepakankamos priežiūros sklaidos. Pozityvaus auklėjimo ir nepakankamos priežiūros atvejais ikimentalizacija globėjų imtyje paaiškino didesnę dalį duomenų sklaidos nei biologinių motinų, o nenuoseklaus drausminimo atveju ikimentalizacija buvo svarbi motinų, tačiau ne globėjų grupei.

8 lentelė. *Ikimentalizacijos prognostinė galia auklėjimui*

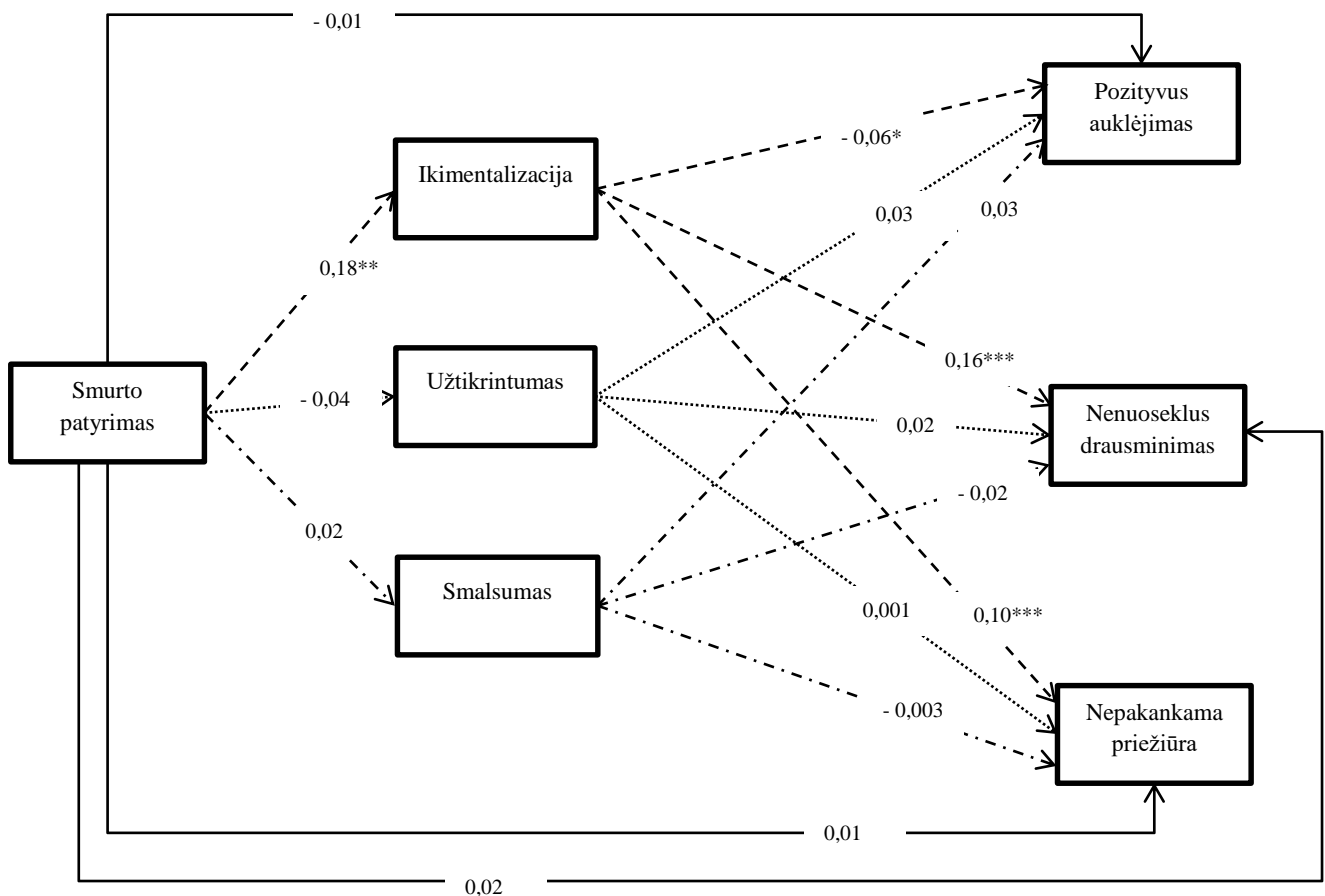
	Priklausomas kintamasis				
	Pozityvus auklėjimas				
	<i>Beta (β)</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
Bendra imtis	-0,23	0,007	9,5	0,002	0,05
Globėjos	-0,36	0,027	6,51	0,014	0,13
Motinos	-0,19	0,037	4,58	0,034	0,04
	Nenuoseklus drausminimas				
	<i>Beta (β)</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
	<i>Beta (β)</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
Bendra imtis	0,37	<0,001	26,69	<0,001	0,14
Globėjos	0,05	0,709	0,12	0,733	0,003
Motinos	0,45	<0,001	30,16	<0,001	0,20
	Nepakankama priežiūra				
	<i>Beta (β)</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
	<i>Beta (β)</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
Bendra imtis	0,30	0,001	16,15	<0,001	0,09
Globėjos	0,55	<0,001	19,53	<0,001	0,31
Motinos	0,23	0,017	6,80	0,010	0,05

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

3.5. Smurto patyrimo ryšio su auklėjimo būdais mediacija per tėvystės reflektvyvąją funkciją

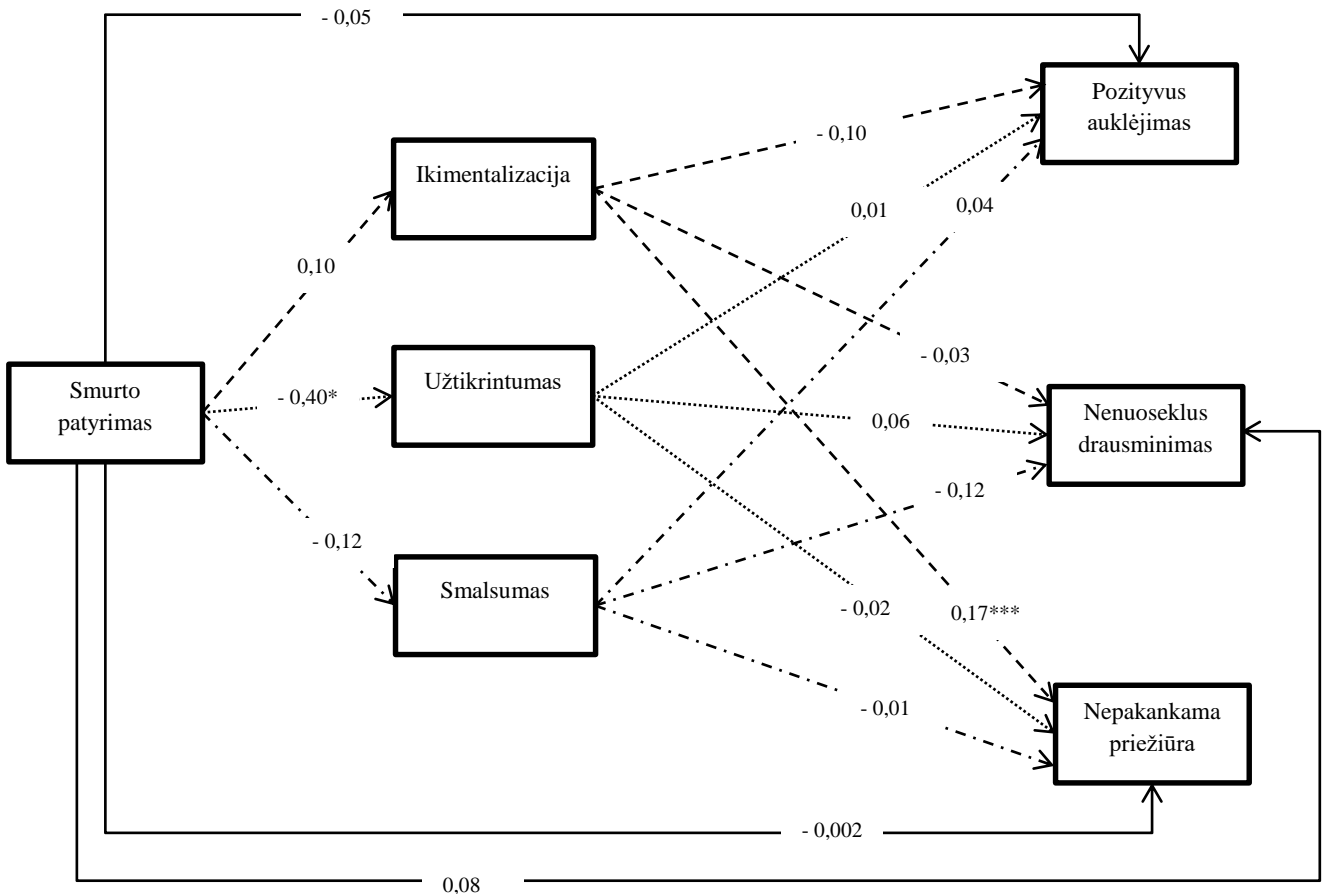
Siekiant nustatyti, ar tėvystės reflektvyvąji funkcija medijuoja ryšį tarp smurto patyrimo vaikystėje bei auklėjimo būdų, naudota mediacinė analizė su paralelinių mediatorių modeliu. Mediacijos koeficientų pasikliautiniai intervalai skaičiuoti naudojantis savirankos metodu. Mediacijos modeliai su tiesioginio poveikio koeficientais pateikiami 1-3 paveiksluose, o smurto patyrimo netiesioginio poveikio auklėjimui per tėvystės reflektvyvąją funkciją nestandartizuoti koeficientai bei viso smurto poveikio auklėjimui koeficientai pateikiami 9 lentelėje. Minėtoje lentelėje taip pat pateikiami savirankos metodu nustatyti mediacijos koeficientų pasikliautiniai

intervalai, pagal kuriuos nustatomas mediacijos koeficientų statistinis reikšmingumas. Jei į pasikliautinį intervalą nepatenka nulis, laikoma, jog mediacija duomenyse aptikta.

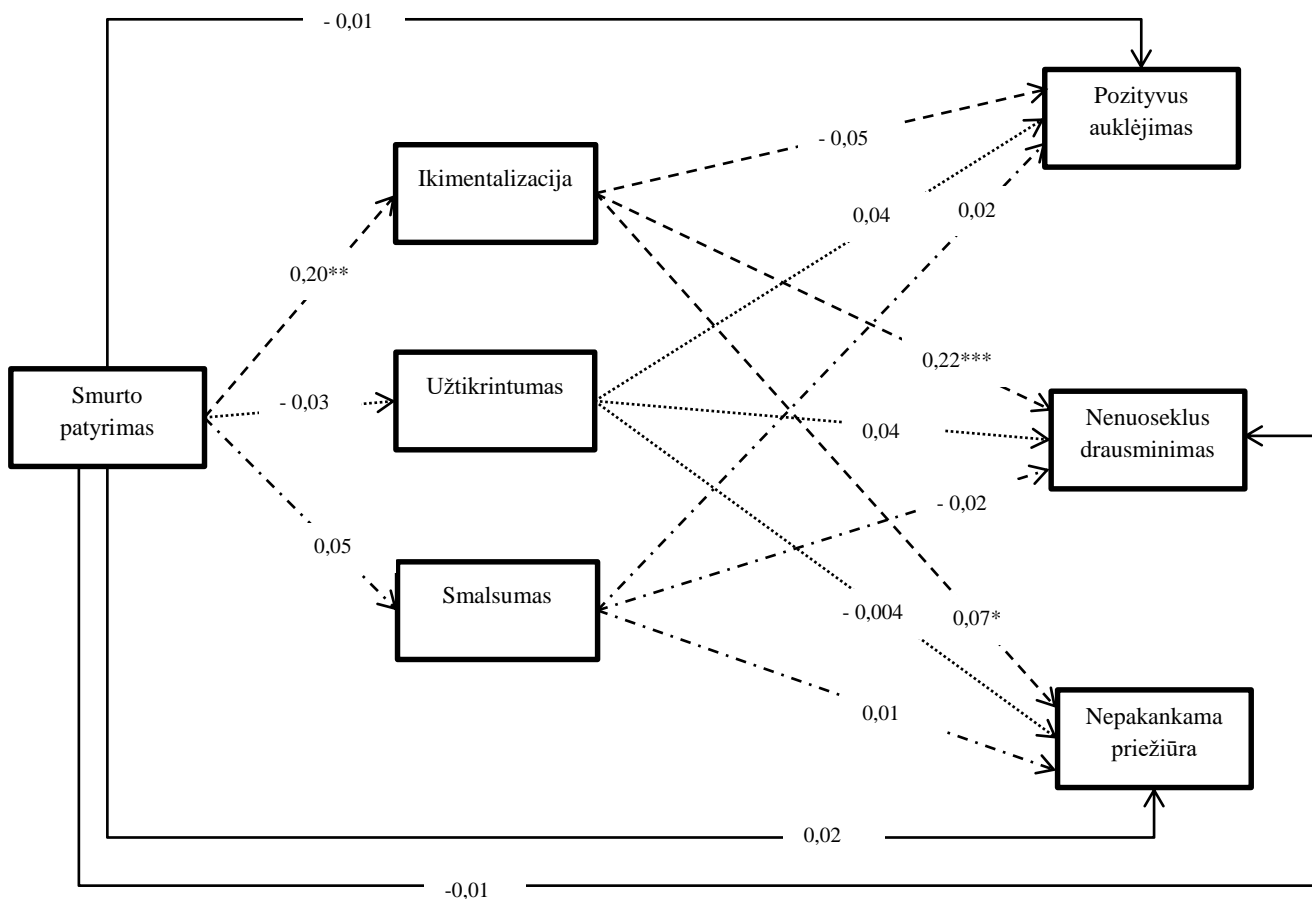
1 pav. Mediacijų modelis bendrai imčiai. Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

1 paveiksle pateikiamame mediacijų modelyje bendrai imčiai matyti, jog bendroje imtyje smurto patyrimas iš tėvystės reflektvyvosios funkcijos dėmenų turėjo statistiškai reikšmingą efektą tik didesnei ikimentalizacijai. Vienintelis mentalizacijos aspektas, kuris turėjo statistiškai reikšmingą efektą auklėjimo būdams bendroje imtyje, yra ikimentalizacija: stipriausiai ji buvo susijusi su mažesniu drausminimo nuoseklumu, silpniausiai - su mažiau pozityviu auklėjimu. Kaip galima pastebėti 9 lentelėje, pilni vaikystės smurto patyrimo efektai nė vienam iš trijų auklėjimo būdų nebuvo pakankamai dideli, kad būtų statistiškai reikšmingi, kaip ir 1 paveiksle nurodyti tiesioginiai efektai atsižvelgus į tėvystės reflektvyviają funkciją. Visgi kai kur mediaciniai ryšiai išryškėjo: kaip parodyta lentelėje, bendroje imtyje tėvystės reflektvyvioji funkcija statistiškai reikšmingai medijavo sąryšį tarp smurto patyrimo bei nenuoseklaus drausminimo ir nepakankamos priežiūros. Ikimentalizacija buvo atsakinga už kone visą tėvystės reflektvyvosios funkcijos mediacinį efektą.

2 pav. Mediacijų modelis globėjoms. *Pastaba.* * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Iš 2 paveiksle pateikiamame mediacijų modelio globėjoms matyti, kad globėjoms smurto patyrimas vaikystėje turėjo efektą tik mažesniai užtikrintumui dėl vaiko psichinės būsenos, tačiau ne kitiems mentalizacijos aspektams. Iš tėvystės reflektyviosios funkcijos dėmenų efektų auklėjimo būdams statistiškai reikšmingas buvo tik ikimentalizacijos ryšys su prastesne vaiko priežiūra. Galima pastebėti, kad ikimentalizacijos efektas pozityviam auklėjimui yra kiek didesnis negu bendroje imtyje (1 pav.), tačiau statistiškai nereikšmingas, tad tikėtina, jog tai nutiko dėl mažesnio globėjų grupės dydžio. Nenuoseklus drausminimas, kitaip nei bendroje imtyje, su ikimentalizacija ryšio globėjoms neturėjo. 9 lentelėje matyti, jog nei pilni smurto patyrimo efektai, nei netiesioginiai efektai per tėvystės reflektyviają funkciją auklėjimui nėra reikšmingi, kaip ir 2 paveiksle parodyti tiesioginiai smurto efektai auklėjimui atsižvelgus į tėvystės reflektyviają funkciją. Vis dėlto lentelėje pateikti skaičiai rodo, jog tėvystės reflektyvioji funkcija bei ikimentalizacija ryšį tarp smurto patyrimo bei nepakankamos priežiūros visose imtyse medijavo panašiai, tik globėjų grupėje nepasiekė statistinio reikšmingumo.

3 pav. Mediacijų modelis biologinėms motinoms. Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

3 paveiksle pateikiamame mediacijų modelyje biologinėms motinoms matyti, jog smurto patyrimas vaikystėje turėjo efektą tik vienam tėvystės reflektvyvosios funkcijos dėmeniui - ikimentalizacijai. Daugiau patirto smurto prognozavo didesnę ikimentalizaciją. Kaip ir bendroje bei globėjų imtyse, biologinių motinų grupėje ikimentalizacija taip pat buvo vienintelis mentalizacijos aspektas, turintis efektą auklėjimui. Biologinių motinų atveju ikimentalizacija buvo santykinai stipriai susijusi su mažiau nuosekliu drausminimu bei silpnai - su prastesne vaiko priežiūra. Tiek pilni, tiek tiesioginiai (atsižvelgus į tėvystės reflektvyviają funkciją) smurto patyrimo efektai auklėjimo būdams, kaip ir bendroje bei globėjų imtyse, buvo statistiškai nereikšmingi. Nepaisant to, aptikti netiesioginiai smurto efektai drausminimo nenuoseklumui bei nepakankamai priežiūrai per ikimentalizaciją (žr. 9 lentelėje). Nenuosekliam drausminimui mediacinį efektą turėjo ir tėvystės reflektvyvioji funkcija bendrai, tačiau iš netiesioginio poveikio koeficientų matyti, jog vienintelis svarus kintamasis buvo ikimentalizacija, o užtikrintumas bei smalsumas ryšio tarp smurto bei drausminimo nenuoseklumo nemedijavo.

9 lentelė. Smurto patyrimo netiesioginiai efektai auklėjimui per tėvystės reflekyviąją funkciją bei visas smurto poveikis auklėjimui

	Bendra imtis			Globėjos			Biologinės motinos		
	Koeficientas	95% PI		Koeficientas	95% PI		Koeficientas	95% PI	
		Nuo	Iki		Nuo	Iki		Nuo	Iki
Pozityvus auklėjimas									
Tėvystės reflekyvioji funkcija	-0,01	-0,0298	0,0028	-0,02	-0,0752	0,0316	-0,01	-0,0284	0,0107
Ikimentalizacija	-0,01	-0,2720	0,0007	-0,01	-0,0413	0,0182	-0,01	-0,0281	0,0039
Užtikrintumas	-0,001	-0,0072	0,0040	-0,004	-0,0346	0,0386	0,001	-0,0051	0,0090
Smalsumas	0,0004	-0,0049	0,0045	-0,005	-0,0562	0,0074	0,001	-0,0045	0,0082
Visas poveikis		-0,02			-0,07			-0,01	
R^2		0,01			0,06			0,003	
Nenuoseklus drausminimas									
Tėvystės reflekyvioji funkcija	0,03	0,0004	0,0663	-0,01	-0,0680	0,0469	0,05	0,0019	0,0986
Ikimentalizacija	0,03	0,0020	0,0676	-0,003	-0,0311	0,0182	0,05	0,0008	0,0996
Užtikrintumas	-0,001	-0,0084	0,0055	-0,02	-0,0792	0,0286	0,001	-0,0073	0,0142
Smalsumas	-0,0004	-0,0060	0,0057	0,01	-0,0170	0,0607	-0,001	-0,0098	0,0077
Visas poveikis		0,05			0,07			0,04	
R^2		0,02			0,05			0,01	

Lentelės tęsinys

	Bendra imtis			Globėjos			Biologinės motinos		
	Koeficientas	95% PI		Koeficientas	95% PI		Koeficientas	95% PI	
		Nuo	Iki		Nuo	Iki		Nuo	Iki
Nepakankama priežiūra									
Tėvystės reflektyvioji funkcija	0,02	0,0007	0,0353	0,02	-0,0230	0,0922	0,02	-0,0021	0,0353
Ikimentalizacija	0,02	0,0015	0,0342	0,02	-0,0210	0,0688	0,02	0,0002	0,0346
Užtikrintumas	0,0000	-0,0032	0,0049	0,01	-0,0221	0,0466	-0,0001	-0,0045	0,0059
Smalsumas	0,0000	-0,0050	0,0031	0,001	-0,0188	0,0217	0,0004	-0,0071	0,0062
Visas poveikis		0,03			0,02			0,03	
R^2		0,01			0,01			0,02	

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. *Visas poveikis* - pilnas smurto patyrimo efektas auklėjimui. R^2 - viso smurto patyrimo efekto auklėjimui regresijos modelio R^2 koeficientas. *95% PI* - savirankos metodu nustatytas 95% pasikliautinis intervalas. Mediacijų koeficientai pateikiami nestandartizuoti.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

4.1. Rezultatų analizė

Šiuo tyrimu buvo siekta ištirti 6-11 metų vaikus auginančių globėjų, įmočių ir budinčių globotojų mentalizacijos sąsajas su jų ankstyvąja traumine patirtimi ir auklėjimu bei palyginti gautus rezultatus su biologinių motinų intimi. Atlikto tyrimo duomenys rodo, kad globėjos bendru vaikystėje patirto smurto kiekiu, mentalizacijos gebėjimais bei naudojamais auklėjimo būdais nesiskyrė nuo biologinių motinų, tačiau ryšiai tarp šių konstruktvų kai kuriais atvejais skirtingose grupėse buvo nevienodi. Tais atvejais, kai ryšys buvo nustatomas, jis visuomet buvo teoriškai tikėtinos krypties, bet kartais vienoje grupėje ryšys buvo aptiktas, o kitoje ne. Paaiškėjo, jog patirtas smurtas globėjoms prognozavo didesnę neužtikrintumą dėl vaiko psichinių būsenų, o motinoms – daugiau ikimentalizacijos. Nei vaikystėje patirtas smurtas, nei užtikrintumas dėl vaiko psichinių būsenų ar susidomėjimas jomis neprognozavo naudojamų auklėjimo būdų nė vienoje grupėje. Didžiausią prognostinę reikšmę auklėjimui turėjo ikimentalizacija, kuri tiek globėjoms, tiek biologinėms motinoms prognozavo mažiau pozityvų vaiko auklėjimą bei prastesnę jo priežiūrą, o motinoms, tačiau ne globėjoms – ir drausminimo nenuoseklumą. Ikimentalizacija, tačiau ne kiti tėvystės reflektivosios funkcijos komponentai, taip pat medijavo ryšį tarp bendro smurto patyrimo vaikystėje bei probleminių auklėjimo būdų: nepakankamos priežiūros atveju mediacijos tendencija buvo stebima tiek globėjoms, tiek motinoms, o nenuoseklus drausminimo – tik biologinėms motinoms.

Tėvystės reflektiviaja funkcija globėjos nuo biologinių motinų nesiskyrė: abiejose imtyse ikimentalizacinių režimų naudojimas, užtikrintumas dėl vaiko psichinės būsenos bei susidomėjimas jo vidiniu pasauliu buvo panašūs. Kitaip tariant, globėjų bei įtėvių šeimose palyginti su biologinėmis šeimomis nebuvo aptikta mentalizavimo sunkumų, apie kuriuos kelia prielaidas kai kurie autoriai, teigiantys, kad globėjams mentalizuoti dažnai trukdo vaiko problemiškas elgesys ar jo sunkumai užmezgant ir palaikant santykius (Muller et al., 2012; Redfern, 2019). Visgi šiame darbe nebuvo vertinti vaikų ypatumai, o galimos globėjų mentalizavimo problemos grindžiamos tuo, kad jų auginami vaikai dažniau turi psichikos sveikatos sutrikimų, eksternalių sunkumų, trauminių patirčių, pasižymi nesaugiu prieraišumo stiliumi, ir todėl juos suprasti bei sukurti su jais ryšį būna sudėtingiau. Gali būti, jog šio tyrimo respondenčių auginami vaikai pasižymėjo panašiais ypatumais abiejose grupėse, ir dėl šios priežasties potencialūs mentalizavimo skirtumai neišryškėjo. Be to, mentalizacija nėra vien pastovus asmens ar santykio su vaiku bruožas – šio gebėjimo naudojimas realiame gyvenime labai priklauso nuo konteksto, pavyzdžiui, emocinio sujaudinimo (Fonagy et al., 2011). Nežinia, kiek klausimynu rinkti duomenys apie mentalizaciją atspindi respondenčių mąstymą bei jausmus įtemptose situacijose ar tokių situacijų dažnumą. Svarbu ir tai, kad tyrimo

dalyvės vaikus globojo ar buvo įsivaikinusios vidutiniškai 4 metus, tad su šiais vaikais gyveno netrumpą laiko tarpą, kas taip pat gali padėti reflektuoti jų vidinį pasaulį. Be to, daug Lietuvos globėjų, įtėvių bei budinčių globotojų prieš priimdami į savo šeimą vaiką yra praėję GIMK paruošimo kursus bei tolesnius mokymus, kurių metu daug dėmesio yra skiriama pastangoms įsijausti į vaiko išgyvenimus (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos). Galima svarstyti, jog tokia patirtis taip pat gali padėti atsverti veiksnius, dėl kurių globėjoms galėtų būti sunkiau mentalizuoti auginamą vaiką.

Globėjos buvo linkusios auklėti vaikus taip pat pozityviai, drausminti taip pat nuosekliai bei prižiūrėti taip pat atidžiai kaip ir biologinės motinos. Gauti rezultatai sutampa su ankstesnių tyrimų duomenimis: pavyzdžiui, Linares, Montalto, Rosbruch ir Li (2006) tyrime globėjos taip pat nesiskyrė nuo biologinių motinų pozityviu auklėjimu, tinkamu bei žiauriu (šaukimu, grasinimu, fizinėmis bausmėmis) drausminimu. Vanschoonlandt ir kiti (2013) irgi nustatė, kad globėjos nesiskiria nuo normos grupės savo auklėjimo pozityvumu, drausminimu bei taisyklių nustatymu. Tiesa, pastarajame darbe aptikta, kad globėjos dažniau naudojo materialius apdovanojimus bei rečiau - žiaurias bausmes. Taigi gali būti, jog globėjos nuo motinų būtų besiskyrusios kitais, šįsyk nevertintais auklėjimo būdais.

Turint omenyje, kad apklaustos globėjos, įmotės bei budinčios globotojos nuo biologinių motinų nesiskyrė nei mentalizavimo gebėjimais, nei naudojamais auklėjimo būdais, nei vaikystėje patirto smurto kiekiu, galima teigti, jog šio tyrimo dalyvių globojami vaikai auga psichologiniu požiūriu panašioje aplinkoje kaip ir biologinės atžalos.

Analizuojant vaikystėje patirto smurto sąsajas bei prognostinę reikšmę tėvystės reflektyvijai funkcijai paaiškėjo, kad daugiau smurto patyrusios globėjos pasižymėjo mažesniu užtikrintumu dėl vaiko psichinės būsenos, ir šiai grupei trauminė patirtis paaiškino 13% užtikrintumo sklaidos. Biologinėms motinoms patirtas smurtas prognozavo didesnę ikimentalizaciją ir paaiškino 8% jos sklaidos. Susidomėjimas vaiko psichine būseną ne vienai grupei nebuvo susijęs su smurto patyrimu. Matyti, kad, kaip atrandama ir daugelyje kitų tyrimų (pvz., Brüne, Walden, Edel, & Dimaggio, 2016; Handeland & Kristiansen, 2017), smurto patyrimas yra susijęs su prastesne mentalizacija. Tokios tendencijos paremia prielaidą, kad ankstyvoji trauminė patirtis apsunkina gebėjimą mentalizuoti savo vaiką apskritai (Fonagy et al., cit. iš Camoirano, 2017), o ne vien jos naudojimą stresinėse situacijose (Schechter et al., 2005). Be to, iš gautų rezultatų panašu, jog smurtas nevienodai susijęs su skirtingais tėvystės reflektyviosios funkcijos aspektais: ikimentalizaciją bei užtikrintumą dėl vaiko psichinės būsenos skirtingoms grupėms smurto patyrimas prognozavo, o susidomėjimo ir smalsumo – ne. Trauminės patirties ryšį su mentalizacijos užtikrintumu aptiko ir Handeland bei Kristiansen (2017), tam tikros tendencijos pasirodė ir Paris, Herriott, Holt ir Gould (2015) tyrime. Sąsajos su ikimentalizacija, kita vertus, tyrimuose ne tokios vienareikšmės: Paris ir kitų (2015)

darbe motinų trauminė patirtis neturėjo jokio ryšio su ikimentalizacija, o San Cristobal, Santelices ir Miranda Fuenzalida (2017) straipsnyje nurodoma, kad ikimentalizacija iš visų smurto rūšių buvo susijusi tik su emocijų nepriežiūra, tačiau net šis ryšys nepasiekė statistinio reikšmingumo. Tiesa, San Cristobal ir kiti (2017) pateikė tik atskirų smurto rūšių, tačiau ne viso patirto smurto sąsajas su ikimentalizacija, tad nėra aišku, ar toks ryšys nebūtų išryškėjęs jiems smurto patyrimą nagrinėjant bendrai. Susidomėjimas ir smalsumas Paris ir kitų (2015) tyrime taip pat nebuvo susijęs su traumine patirtimi. Atrodo, kad stabiliausiai su traumine patirtimi tyrimuose yra susijęs mažesnis užtikrintumas dėl vaiko psichinės būsenos, prieštaringi atsakymai gaunami dėl ikimentalizacijos, o štai susidomėjimas vaiko vidiniu pasauliu, panašu, su tėvų traumine patirtimi ryšio neturi.

Šio tyrimo rezultatai rodo, kad viena iš priežasčių, kodėl kai kuriais atvejais tėvystės reflektuojanti funkcija būna susijusi su traumine patirtimi, o kitais - ne, gali būti ta, kad šis ryšys yra nevienodas skirtingoms grupėms. Šiame tyrime jis pasirodė skirtingas globėjoms ir biologinėms motinoms. Sudėtinga tiksliai pasakyti, kodėl globėjoms ankstyvoji trauminė patirtis prognozavo mažesnę užtikrintumą dėl auginamo vaiko vidinių būsenų, o biologinėms motinoms – didesnę ikimentalizaciją. Galima svarstyti apie tai, kad globoti ar įsivaikinti pasiryžta nedaug žmonių, be to, Lietuvoje prieš tampant globėju ar įtėviu būtina pabaigti specialius mokymus, kurie kartu yra ir atranka, tad galbūt globėjos nuo biologinių motinų skiriasi tam tikromis asmeninėmis savybėmis. Pavyzdžiui, viena iš prielaidų galėtų būti, kad globėjos yra labiau perdirbusios savo sudėtingas vaikystės patirtis ir geriau sugeba jas mentalizuoti. GIMK mokymų, kuriuos praeina Lietuvos globėjai, įtėviai bei budintys globotojai, metu siekiama atrinkti žmones, kurie neturėtų neišgyventų reikšmingų netekčių (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos). Gali būti, kad dėl to smurto patyrimas jų nenubloškia į nementalizavimą, o vietoje to galimai pasireiškia subtilesniu ir ne tokiu pavojingu užtikrintumu dėl to, ką vaikas galvoja ir jaučia, sumažėjimu. Kita galima nevienodų sąsajų tarp smurto ir tėvystės reflektuojančios funkcijos priežastis galėtų būti ta, jog globėjos, įmotės bei budinčios globotojos vaikus dažniausiai augina trumpiau nei biologinės motinos – šiame tyrime vaikai su jomis buvo vidutiniškai 4 metus. Tai nėra trumpas laiko tarpas, tačiau natūralu, kad pažinti vaiką auginant jį ne nuo gimimo gali būti sunkiau. Nors šiame tyrime globėjos apskritai buvo tiek pat kiek ir lyginamoji grupė užtikrintos dėl to, kaip tiksliai supranta vaiko išgyvenimus, gali būti, jog trauminė patirtis vaikystėje derinyje su trumpesniu laikotarpiu, praleistu su vaiku, bei tebesiformuojančiu, pažeidžiamu prieraišumu prie globojamo vaiko (Muller et al., 2012), skatina globėjas mažiau pasitikėti savo nuojauta apie tai, kas vyksta vaiko viduje.

Nors ryšys tarp ankstyvosios trauminės patirties bei mentalizacijos patvirtintas ne kartą, šiame tyrime jis nebuvo ypač stiprus – tais atvejais, kai smurto patyrimas prognozavo tėvystės reflektuojančios funkcijos dėmenis, jis paaiškino tik 13% bei 8% duomenų sklaidos. Kyla klausimas,

kokie kiti konstruktai galėtų turėti prognostinę reikšmę globėjų bei motinų mentalizacijai. Kai kurie iš jų, tikėtina, galėtų būti pačios globėjos ar motinos prierašumas, kurio ryšys su tėvystės reflektvyviaja funkcija užfiksuotas Nijssens ir kitų (2018) darbe, gimtojoje šeimoje patirtas auklėjimas, šiluma, išsilavinimas, patiriamas tėvystės stresas, taip pat tam tikri auginamo vaiko ypatumai, pavyzdžiui, psichikos sveikata (Georg et al., 2018), prierašumo stilius.

Tėvystės reflektvyviosios funkcijos ryšiai su vaiko auklėjimu turėjo teoriškai numanomą bei daugumoje ankstesnių tyrimų (pvz., Grienberger et al., 2005; Stacks et al., 2014) patvirtintą kryptį: geresnė reflektvyvioji funkcija buvo susijusi su efektyvesnių auklėjimo būdų naudojimu. Ikimentalizacija tiek globėjoms, tiek biologinėms motinoms turėjo tendenciją būti susijusi su mažiau pozityviu vaiko auklėjimu, kiek stipresnius ryšius turėjo su nepakankama priežiūra, o biologinių motinų imtyje – ir su drausminimo nenuoseklumu. Užtikrintumas dėl vaiko psichinės būsenos abiejose imtyse turėjo tendenciją būti susijęs su pozityvesniu auklėjimu, o su nenuosekliu drausminimu ar nepakankama priežiūra ryšių nebuvo nustatyta. Susidomėjimas vaiko psichinėmis būsenomis globėjoms buvo susijęs su pozityvesniu auklėjimu, o biologinių motinų imtyje atsiskleidė tokia pati, tik silpnesnė, tendencija. Su nenuosekliu drausminimu bei nepakankama priežiūra susidomėjimo sąsajos statistinio reikšmingumo nepasiekė nė vienoje grupėje, tačiau tarp globėjų, kaip ir pozityvaus auklėjimo atveju, ryšių tendencijos buvo kiek ryškesnės nei tarp motinų. Galima pastebėti, jog, kaip ir Rostad ir Whitaker (2016) tyrime, čia stabiliausiai su įvairiais auklėjimo aspektais susijusi buvo ikimentalizacija, kuri beveik visais atvejais leido prognozuoti mažiau efektyvų vaiko auklėjimą. Kaip svarsto Nijssens ir kiti (2018), gali būti, jog užtikrintumas apie psichines būsenas bei susidomėjimas jomis labiau siejasi su pozityviomis tėvystės ypatybėmis. Tai patvirtina šio bei ankstesnio tyrimo rezultatai: užtikrintumas bei smalsumas tiek Rostad ir Whitaker (2016), tiek šiame tyrime buvo labiau susiję su pozityviais auklėjimo aspektais; Rostad ir Whitaker – su tėvų įsitraukimu, rūpesčiu, bendravimu, parama, čia – su pozityviu auklėjimu. Su problematišku auklėjimu, pavyzdžiui, nenuosekliu ar neefektyviu drausminimu, nepakankama vaiko priežiūra, ribų nenubrėžimu (Rostad & Whitaker, 2016), užtikrintumas bei smalsumas atrodo nesusiję ar susiję silpniau. Galima kelti prielaidą, jog neužtikrintumas dėl vaiko vidinių būsenų bei nesidomėjimas jomis neveda prie problematiškų vaiko auginimo būdų, tačiau mažina jam skiriamą dėmesį, šilumą bei paskatinimus. Ikimentalizacija, arba mentalizavimo sunkumai, savo ruožtu siejasi tiek su mažiau pozityviu, tiek su labiau problemišku vaiko auklėjimu. Tokie rezultatai atitinka nuomonę, kad labiau išvystyta reflektvyvioji funkcija leidžia tėvams būti jautresniems vaiko poreikiams bei geriau juos patenkinti (Slade, 2005).

Globėjų imtyje sąsajos tarp tėvystės reflektvyviosios funkcijos bei auklėjimo buvo labai panašios kaip ir biologinių motinų. Vieninteliai skirtumai buvo tai, kad globėjoms ikimentalizacija nebuvo susijusi su vaiko drausminimo nuoseklumu, o smalsumas joms galimai turėjo didesnę

reikšmę nei biologinėms motinoms. Darant teorinę prielaidą, jog šios sąsajos atspindi mentalizacijos įtaką globėjos elgesiui su vaiku, galima teigti, kad mentalizacija yra vienas iš taškų, kurį veikiant prireikus galima padėti keisti auklėjimo būdus į adaptyvesnius. Kad reflekyviosios funkcijos lavinimas yra naudingas siekiant padidinti motinos jautrumą vaikui, pagerinti jų bendravimo kokybę bei sumažinti prieš vaiką naudojamo smurto kiekį, yra parodę įvairių mentalizacijos lavinimo programų tyrimai (pvz., Ordway et al., 2014; Suchman et al., 2017). Tokios programos, kaip taisyklė, yra skirtos darbui su rizikos grupės motinomis, tačiau pasirodo duomenų, kad mokymais galima pagerinti ir globėjų bei tėvių mentalizaciją (Adkins et al., 2018). Preliminarūs reflekyviosios funkcijos stiprinimo globėjams programos rezultatų tyrimo duomenys rodo, jog dalyvavimas tokioje programoje sumažino globėjų patiriamą stresą, padėjo siekti nusistatytų tikslų, taip pat sumažino vaiko emocinį labilumą bei psichikos sveikatos sunkumų kiekį (Midgley et al., 2019). Turint omenyje visus įrodymus apie tėvų bei globėjų mentalizacijos reikšmę vaiko augimui, tikėtina, kad šiame tyrime atsiskleidusios sąsajos tarp reflekyviosios funkcijos bei auklėjimo taip pat nėra atsitiktinės ir rodo, kaip konkrečiai galėtų pasikeisti globėjos elgesys su vaiku pagerėjus jos mentalizacijos funkcijai.

Vaikystėje daugiau smurto patyrusios respondentės buvo linkusios auklėti vaikus mažiau efektyviai: globėjoms ankstyvoji trauminė patirtis siejosi su mažiau pozityviu vaiko auklėjimu, biologinėms motinoms – su prastesne vaiko priežiūra, o ryšys su nenuosekliu drausminimu pasirodė per silpnas, kad išryškėtų šio tyrimo imtyse. Tokie rezultatai sutampa su mokslinėje literatūroje pateikiama informacija apie tai, kad vaikystėje prievartą patyrę tėvai dažniau bendrauja su vaikais negatyviai, šaukia ant jų (Riser, 2009), yra linkę vaikus griežtai bausti bei ignoruoti (Harel & Finzi-Dottan, 2017), kitaip tariant, dažniau auklėja vaikus netinkamai. Vis dėlto tiriant smurto patyrimo prognostinę reikšmę naudojamiems auklėjimo būdams, paaiškėjo, jog smurto patyrimo prognostinė reikšmė auklėjimui buvo gana silpna: ankstyvoji trauminė patirtis neprognozavo nė vieno iš vertintų auklėjimo būdų. Taip nutiko nepaisant to, kad koreliacinės analizės būdu ryšiai tarp smurto bei auklėjimo buvo nustatyti. Turint omenyje ankstesnių tyrimų rezultatus, rodančius, kad tėvų trauminė patirtis neigiamai veikia vaiko funkcionavimą (Nuttall et al., 2012; Min et al., 2013; Harel & Finzi-Dottan, 2017), bei kitų tyrimų rezultatus, rodančius, kad trauminė patirtis prognozuoja naudojamus auklėjimo būdus (Cohen, Hien, & Batchelder, 2008; Riser, 2009; Harel & Finzi-Dottan, 2017), kyla klausimas, kodėl šiame tyrime smurto patyrimas tik buvo susijęs su auklėjimu, tačiau jo neprognozavo. Vienas iš galimų paaiškinimų galėtų būti susijęs su šiame tyrime nevertintais ypač negatyviais auklėjimo aspektais, pavyzdžiui, žiauriomis ar fizinėmis bausmėmis, psichologine agresija, vaikų ignoravimu, negatyviu bendravimu, smurto prieš vaiką riziką su jais, kuriuos trauminė patirtis prognozavo kituose tyrimuose (Cohen et al., 2008; Riser, 2009; Harel & Finzi-Dottan, 2017). Gali būti, jog geriausiai smurtas padeda numatyti labai

problemišką tėvystę, nes tarp jų yra daugiau medijuojančių veiksnių: pavyzdžiui, augant šeimoje, kurioje smurtaujama, galimai ne tik sutrinka mentalizacija, bet ir išmokstama smurtinių vaiko drausminimo būdų.

Analizuojant, kas prognozuoja naudojamus auklėjimo būdus, paaiškėjo, jog vienintelis reikšmingai auklėjimą prognozuojantis veiksnys buvo ikimentalizacija. Nepaisant smurto patyrimo, užtikrintumo dėl vaiko psichinės būsenos bei susidomėjimo ja koreliacinių sąsajų su auklėjimu, jų prognostinė vertė šiame tyrime neatsiskleidė. Tikėtina, jog didesnėje imtyje šių konstruktyvų prognostinė galia būtų išryškėjusi, ypač globėjų grupėje, kuri šiame tyrime nebuvo didelė. Sprendžiant iš regresijos koeficientų, taip galėtų nutikti prognozuojant globėjų drausminimo nuoseklumą. Visgi tai, kad didžiausią prognostinę galią tėvų elgesiui su vaiku turi būtent ikimentalizacija, atsiskleidžia ne vien šiame, bet ir ankstesniuose tyrimuose (Rutherford et al., 2015; Rostad & Whitaker, 2016). Ikimentalizacinių pasaulio suvokimo būdų naudojimas atspindi labiausiai pažeistą tėvystės reflektvyvąją funkciją ir tai, kas rodo prastą mentalizavimą ar nementalizavimą – negebėjimą suprasti vaiko psichinių būsenų, piktų kėslų įžvelgimą vaiko elgesyje. Panašu, kad smalsumas ir susidomėjimas vaiko vidiniu pasauliu bei pasitikėjimas savo gebėjimu suprasti vaiką yra mažiau svarbūs tam, kaip globėjos bei motinos elgiasi su vaiku, nei mentalizavimo sunkumai. Tiesa, Rostad ir Whitaker (2016) tyrime užtikrintumas prognozavo bendravimą su vaiku bei ribų brėžimą, o smalsumas – taip pat ir įsitraukimą į vaiko gyvenimą. Tai, kad minėtame darbe užtikrintumas bei smalsumas turėjo didesnę prognostinę reikšmę nei šiame tyrime, galimai paaiškina skirtingos respondentų grupės: Rostad ir Whitaker apklausė rizikos grupės tėvus, o šio tyrimo dalyvės buvo iš bendros populiacijos, tad gali būti, jog šiame tyrime daugumos dalyvių užtikrintumas bei smalsumas buvo pakankami ir netrukde efektyviai auklėti vaiko.

Šiame tyrime patikrinus, kaip skirtingus auklėjimo būdus prognozuoja vien ikimentalizacija ir neįtraukiant smurto patyrimo vaikystėje bei kitų tėvystės reflektvyvosios funkcijos dėmenų, paaiškėjo, jog toks prognostinis modelis buvo tinkamesnis paaiškinti pozityviam auklėjimui, o motinų imtyje – ir nepakankamai priežiūrai. Vertinant tokius rezultatus svarbu turėti omenyje, jog šiame tyrime, kaip ir ankstesniuose darbuose, kuriuose patvirtintas ikimentalizacijos bei auklėjimo ryšys (Rutherford et al., 2015; Rostad & Whitaker, 2016), auklėjimo prognozėms naudojami skerspjūvio duomenys, neleidžiantys nei patvirtinti ar atmesti hipotezių apie priežastingumo egzistavimą, nei nustatyti, kas yra priežastis, o kas – pasekmė. Išlieka tam tikra tikimybė, jog sąsajas tarp ikimentalizacijos bei auklėjimo lemia kiti veiksniai, pavyzdžiui, vaiko ypatumai – probleminiu elgesiu pasižymintys vaikai galėtų iššaukti tiek neigiamas vaiko elgesio atribucijas, tiek auklėjimo sunkumus. Vis dėlto sąsajos tarp motinų reflektvyvosios funkcijos bei elgesio su vaiku aptinkamos ir longitudinaliuose tyrimuose (Ensink et al., 2016b), tad atrodo, jog prielaida, kad ikimentalizaciniai pasaulio suvokimo būdai trukdo tinkamai auklėti vaiką, yra labai tikėtina.

Patikrinus, ar globėjų bei motinų mentalizacija medijuoja ryšį tarp jų ankstyvosios trauminės patirties bei auklėjimo, paaiškėjo, kad kai kuriais atvejais mediacija išryškėjo, tačiau apskritai smurto patyrimo prognostinė reikšmė auklėjimui buvo gana silpna: nei kontroliuojant, nei nekontroliuojant tėvystės reflektyviosios funkcijos, nė vieno vertinto auklėjimo būdų smurto patyrimas neprognozavo. Ikimentalizacija pasirodė esanti ne tik svarbiausias prognostinis veiksnys auklėjimui, bet ir svarbiausia tarpininkė tarp smurto bei auklėjimo būdų. Tiek globėjoms, tiek biologinėms motinoms ikimentalizacija panašiai medijavo ryšį tarp smurto patyrimo bei nepakankamos vaiko priežiūros, o tik motinoms – dar ir auklėjimo nenuoseklumo. Biologinių motinų imtyje ikimentalizacija buvo atsakinga už didžiąją dalį ryšio tarp smurto patyrimo bei nenuoseklus drausminimo ir mažesnę dalį – nepakankamos priežiūros, o globėjų imtyje – už beveik visą ryšį tarp smurto bei nepakankamos priežiūros. Tai rodo, kad ikimentalizacija reikšmingai medijuoja ryšį tarp ankstyvosios trauminės patirties bei negatyvių auklėjimo aspektų ir paremia Fonagy ir kitų (1993) mintį, kad vaiko auklėjimui įtaką daro ne pati trauminė patirtis, o dėl jos suprastėjusi mentalizacija (cit. iš Camoirano, 2017). Galima pastebėti, kad ryšio tarp smurto patyrimo bei pozityvaus auklėjimo nemedijavo nei ikimentalizacija, nei užtikrintumas ar smalsumas, nepaisant to, kad smurto patyrimas globėjoms santykinai stipriai koreliavo su mažiau pozityviu auklėjimu. Panašu, kad be tėvystės reflektyviosios funkcijos yra kitų priežasčių, dėl kurių trauminė patirtis gali būti susijusi su teigiamais bendravimo su vaiku aspektais. Pavyzdžiui, Juul ir kiti (2016) nustatė, kad ankstyvoji trauminė patirtis prognozuoja labiau neutralią emocinę būseną motinai bendraujant su kūdikiu. Jei traumų patyrusios globėjos bendraudamos su vaiku yra linkusios jaustis neutraliai, o ne džiaugtis ar didžiutis, natūralu, kad jos rečiau girs savo vaikus ir naudos mažiau žodinių paskatinimų. Gali būti, jog tėvystės reflektyvioji funkcija medijuoja ryšį tarp ankstyvosios trauminės patirties ir negatyvaus ar pavojingo vaikui tėvų elgesio, o pozityvų tėvų elgesį su vaiku trauminė patirtis veikia per kitus mechanizmus. Taip pat gali būti, kad priežastinis ryšys egzistuoja tik tarp ankstyvosios trauminės patirties ir negatyvių auklėjimo būdų, o su pozityviais auklėjimo aspektais trauminė patirtis susijusi ne tiesiogiai, o per trečią konstrukta. Pavyzdžiui, galima spėti, kad žmonės, užaugę problemiškoje šeimoje, bus patyrę ne tik daugiau smurto, bet ir mažiau pozityvaus auklėjimo, ir patys taip pat bus linkę vaikus auklėti nerodydami jiems daug šilumos.

4.2. Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų gairės

Atliktas tyrimas turi tam tikrų ribotumų. Visų pirma, tai koreliacinis skerspjūvio tyrimas, kas neleidžia daryti išvadų nei apie priežastinius ryšius tarp konstrukto, nei apie tokių ryšių kryptį. Šis darbas paremtas mentalizacijos teorija, tad duomenys analizuoti su prielaida, jog tėvystės reflektyvioji funkcija daro įtaką pasirenkamiems auklėjimo būdams, o ją pačią veikia ankstyvosios trauminės patirtys. Nors tokia prielaida paremta empiriniais tyrimais, būtų galima svarstyti, jog, pavyzdžiui, auklėjimas gali keisti vaiko elgesį, o šis savo ruožtu padėti arba trukdyti globėjai

suprasti vaiko vidines būsenas, didinti ar mažinti susidomėjimą jo išgyvenimais, skatinti ar retinti itin negatyvias vaiko elgesio interpretacijas. Smurto patyrimo suvokimas taip pat galėtų priklausyti ne vien nuo objektyvios patirties, o ir nuo traumos įsisąmoninimo, kuris, tikėtina, susijęs su reflektvyvosios funkcijos veikimu.

Pastarasis pasvarstymas atveda prie kito tyrimo ribotumo – vien savistatos instrumentų naudojimo. Į savistatos klausimynus neretai atsakinėjama socialiai pageidautinu būdu, ir tai analizuojant duomenis gali sukurti netikrus ryšius tarp kintamųjų arba, atvirkščiai, susilpninti iš tiesų egzistuojančias sąsajas. Be to, kai kurių tyrimo kintamųjų matavimas savistatos būdu gali kelti ir kitų, su socialiniu pageidaujamumu nesusijusių klausimų. Kaip minėta anksčiau, savistatos klausimynu įvertintas smurto patyrimas gali ne visiškai tiksliai atspindėti realią žmogaus patirtį. Maždaug pusė smurtą patyrusių asmenų apklausiami nurodo nepatyrę smurto (Fergusson, Horwood, & Woodward, 2000). Nors naudotame klausimyne buvo klausama apie konkrečias patirtis, tam, kad respondentas sutiktų su teiginiais apie patirtą smurtą, jis turi suvokti savo išgyvenimą kaip, tarkime, “įžeidinėjimą” ar “vertimą turėti lytinių santykių”. Kalbant apie reflektvyviają funkciją, pats gebėjimas mentalizuoti yra reikalingas pildant klausimyną apie mentalizaciją (kaip, beje, ir kitus klausimynus). Fonagy su bendraautorais (2016) retoriškai klausia: kaip galima tiksliai reflektuojant padaryti išvadą, jog tavo refleksijos gebėjimai yra prasti? Visgi mentalizacijos vertinimas klausimynu gali turėti ir privalumų prieš dažnai naudojamus interviu metodus. Tokiam vertinimui mažiau svarbūs respondentų verbaliniai gebėjimai, galintys neleisti tyrimo dalyviams pakankamai tiksliai išreikšti žodžiais savo patyrimo, ką kaip vieną iš mentalizacijos tyrimo problemų savo apžvalgoje išskėlė Camoirano (2017).

Dar vienas šio tyrimo ribotumas – netikimybinis imties rinkimo būdas, neleidžiantis plačiau apibendrinti rezultatų. Didžioji dalis respondentų buvo pakankamai išsilavinusios bei gyveno miestuose, o anketos platinimas internetu trukdė pasiekti mažiau informacinėmis technologijomis besinaudojančias grupes, iš kurių svarbiausia šiuo atveju, ko gero, yra vyresnio amžiaus žmonės. Todėl tyrimo rezultatai turėtų būti mažiausiai apibendrintini vaikais, globojančioms močiutėms ar kitoms vyresnio amžiaus moterims, taip pat mažuose miesteliuose bei kaimuose gyvenančioms, žemesnio išsilavinimo globėjoms.

Dėl šių priežasčių būtų svarbu, kad tarp tolesnių globėjų trauminės patirties, mentalizacijos bei auklėjimo tyrimų atsirastų ir longitudinalių darbų, duomenis renkančių iš objektyvių įrašų, interviu ar stebėjimo. Vertėtų praplėsti tiriamą imtį ir išsiaiškinti, kaip šiuo darbu nustatytos konstrukto sąsajos kinta ar nekinta analizuojant vyrų, žemesnio išsilavinimo bei vyresnio amžiaus tiriamųjų duomenis. Taip pat būtų vertinga į analizę įtraukti ir vaiko ypatumus, kurie galėtų būti susiję su šiame darbe tiriamais konstruktais: psichikos sveikatos rodiklius, pavyzdžiui, eksternalius bei internalius sunkumus, prieraišumo stilių, trauminės patirtis, temperamentą, asmenybę. Svarbu būtų tirti, kaip

globėjų mentalizacija yra susijusi su pasekmėmis vaikui ir globėjui bei globos atvejo sėkme, pavyzdžiui, globėjų pasirinkimu tęsti ar nutraukti globą. Turint omenyje ankstesnių tyrimų išvadas, kad prognostinę reikšmę vaiko auginimui turi ne vien gebėjimas mentalizuoti vaiką, bet ir save bei savo trauminės patirtis (Fonagy et al., 1994; Suchman et al., 2010), šių reflektyviosios funkcijos aspektų nagrinėjimas globėjų imtyje taip pat padėtų praplėsti žinias apie globėjų mentalizaciją.

Šio tyrimo rezultatai rodo, kad trauminės patirties, tėvystės reflektyviosios funkcijos bei auklėjimo sąsajos globėjams tam tikrais aspektais gali skirtis nuo tų pačių konstrukto sąsajų biologiniams tėvams. Be abejo, vieno tyrimo rezultatai neleidžia daryti tikslių išvadų, ir norint užtikrintai teigti, kad globėjų mentalizacija yra kiek kitaip susijusi su traumine patirtimi bei auklėjimu, reiktų gautus rezultatus replikuoti. Visgi svarbu atkreipti dėmesį, jog tai, kad vidutinis ankstyvosios trauminės patirties bei mentalizacijos lygis ir auklėjimas yra panašūs globėjams ir tėvams, dar nereiškia, jog ir šių konstrukto ryšiai minėtose grupėse bus vienodi. Tai reiškia, kad globėjams gali ne visiškai tikti tėvų imtyse nustatyti mentalizacijos tyrimų rezultatai, pavyzdžiui, pritaikius tėvams skirtas į mentalizaciją nukreiptas intervencijas pasekmės gali nebūti identiškos. Šis pastebėjimas gali būti vertingas planuojant įvairias intervencijas, mokymus bei atrankas globėjams. Nepaisant to, šio tyrimo rezultatai taip pat rodo, jog mentalizacijos gebėjimai globėjams irgi yra svarbūs ir siejami su tinkamesniu, efektyvesniu vaiko auklėjimu. Tai dar kartą pagrindžia į mentalizaciją nukreiptų intervencijų svarbą ir leidžia manyti, kad mentalizacijos stiprinimas galėtų būti veiksmingas pagalbos būdas su auklėjimo iššūkiais susiduriantiems globėjams.

IŠVADOS

1. Globėjos savo ankstyvosios trauminės patirties kiekiu, mentalizacijos lygiu bei auklėjimo būdais nesiskyrė nuo biologinių motinų.
2. Globėjų grupėje tirtų konstruktyvų sąsajos buvo teoriškai tikėtinos ir panašios kaip biologinių motinų grupėje: ankstyvoji trauminė patirtis buvo susijusi su prastesne mentalizacija ir mažiau efektyviu auklėjimu, prastesnė mentalizacija taip pat turėjo ryšį su mažiau efektyviu auklėjimu.
3. Atskiri vertintų konstruktyvų dėmenys buvo nevienodai susiję tarpusavyje globėjų bei biologinių motinų grupėse: trauminė patirtis globėjoms buvo susijusi su mažesniu užtikrintumu apie psichines būsenas bei mažiau pozityviu auklėjimu, biologinėms motinoms - su didesne ikimentalizacija bei prastesne vaiko priežiūra. Ikimentalizacija abiem grupėms buvo susijusi su mažiau efektyviu auklėjimu, išskyrus globėjų drausminimo nenuoseklumą.
4. Globėjoms ir biologinėms motinoms ankstyvoji trauminė patirtis prognozavo skirtingus mentalizacijos aspektus: globėjoms – mažesnę užtikrintumą apie vaiko psichines būsenas, motinoms – didesnę ikimentalizaciją.
5. Tiek globėjoms, tiek biologinėms motinoms didžiausią prognostinę reikšmę auklėjimui turėjo ikimentalizacija, o ankstyvoji trauminė patirtis, užtikrintumas apie psichines būsenas bei susidomėjimas jomis auklėjimo neprognozavo.
6. Globėjoms ikimentalizacija prognozavo mažiau pozityvų vaiko auklėjimą ir prastesnę priežiūrą, tačiau ne drausminimo nenuoseklumą, o biologinėms motinoms prognozavo visus tris auklėjimo būdus.
7. Ikimentalizacija medijavo ryšį tarp ankstyvosios trauminės patirties bei negatyvių, tačiau ne pozityvių auklėjimo aspektų. Biologinėms motinoms mediacija išryškėjo nenuosekliai drausminimui bei nepakankamai priežiūrai, o globėjoms buvo matyti mediacijos tendencija nepakankamai priežiūrai.

LITERATŪRA

- Adkins, T., Luyten, P., & Fonagy, P. (2018). Development and preliminary evaluation of Family Minds: A mentalization-based psychoeducation program for foster parents. *Journal of Child and Family Studies*, 1-14. doi: 0.1007/s10826-018-1080-x
- Antonsen, B.T., Johansen, M. S., Ro, F. G., Kvarstein, E. H., & Wilberg, T. (2016). Is reflective functioning associated with clinical symptoms and long-term course in patients with personality disorders? *Comprehensive Psychiatry*, 64, 46-58. doi: 10.1016/j.comppsy.2015.05.016
- Arnott, B., & Meins, E. (2007). Links among antenatal attachment representations, postnatal mind-mindedness, and infant attachment security: A preliminary study of mothers and fathers. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 71(2), 132-149. doi: 10.1521/bumc.2007.71.2.132
- Bammens, A. S., Adkins, T., & Badger, J. (2015). Psycho-educational intervention increases reflective functioning in foster and adoptive parents. *Adoption & Fostering*, 39(1), 38-50. doi: 10.1177/0308575914565069
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child development*, 67(6), 3296-3319. doi: 10.2307/1131780
- Benbassat, N., & Priel, B. (2012). Parenting and adolescent adjustment: the role of parental reflective function. *Journal of Adolescence*, 35(1), 163-174. doi: 10.1016/j.adolescence.2011.03.004
- Berry, J. O., & Jones, W. H. (1995). The parental stress scale: Initial psychometric evidence. *Journal of Social and Personal Relationships*, 12(3), 463-472.
- Brüne, M., Walden, S., Edel, M. A., & Dimaggio, G. (2016). Mentalization of complex emotions in borderline personality disorder: The impact of parenting and exposure to trauma on the performance in a novel cartoon-based task. *Comprehensive psychiatry*, 64, 29-37.
- Camoirano, A. (2017). Mentalizing makes parenting work: A review about parental reflective functioning and clinical interventions to improve it. *Frontiers in Psychology*, 8(14), 1-12. doi: 10.3389/fpsyg.2017.00014
- Cassidy, J., Jones, J. D., & Shaver, P. R. (2013). Contributions of attachment theory and research: A framework for future research, translation, and policy. *Development and Psychopathology*, 25(4), 1415–1434. doi:10.1017/S0954579413000692
- Cohen, L. R., Hien, D. A., & Batchelder, S. (2008). The impact of cumulative maternal trauma and diagnosis on parenting behavior. *Child maltreatment*, 13(1), 27-38.
- Costa, S., Soenens, B., Gugliandolo, M. C., Cuzzocrea, F., & Larcan, R. (2015). The mediating role of experiences of need satisfaction in associations between parental psychological control and

- internalizing problems: A study among Italian college students. *Journal of Child and Family Studies*, 24(4), 1106-1116. <https://doi.org/10.1007/s10826-014-9919-2>
- Cuzzocrea, F., Barberis, N., Costa, S., & Larcán, R. (2015). Relationship between alexithymia, parenting style, and parental control. *Psychological reports*, 117(2), 580-596. doi: 10.2466/21.10.PR0.117c22z7
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological bulletin*, 113(3), 487.
- Elgar, F. J., Waschbusch, D. A., Dadds, M. R., & Sigvaldason, N. (2007). Development and Validation of a Short Form of the Alabama Parenting Questionnaire. *Journal of Child and Family Studies*, 16(2), 243-259. <https://doi.org/10.1007/s10826-006-9082-5>
- Ensink, K., Bégin, M., Normandin, L., & Fonagy, P. (2016a). Maternal and child reflective functioning in the context of child sexual abuse: pathways to depression and externalising difficulties. *European Journal of Psychotraumatology*, 7(1), 30611. doi: 10.3402/ejpt.v7.30611
- Ensink, K., Berthelot, N., Bernazzani, O., Normandin, L., & Fonagy, P. (2014a). Another step closer to measuring the ghosts in the nursery: preliminary validation of the Trauma Reflective Functioning Scale. *Frontiers in psychology*, 5, 1471. doi: 10.3389/fpsyg.2014.01471
- Ensink, K., Normandin, L., Plamondon, A., Berthelot, N., & Fonagy, P. (2016b). Intergenerational pathways from reflective functioning to infant attachment through parenting. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 48(1), 9-18. doi: 10.1037/cbs0000030
- Ensink, K., Normandin, L., Target, M., Fonagy, P., Sabourin, S., & Berthelot, N. (2014b). Mentalization in children and mothers in the context of trauma: An initial study of the validity of the Child Reflective Functioning Scale. *British Journal of Developmental Psychology*, 33(2), 203–217. doi:10.1111/bjdp.12074
- Esbjörn, B. H., Pedersen, S. H., Daniel, S. I. F., Hald, H. H., Holm, J. M., & Steele, H. (2013). Anxiety levels in clinically referred children and their parents: examining the unique influence of self-reported attachment styles and interview-based reflective functioning in mothers and fathers. *British Journal of Clinical Psychology*, 52(4), 394–407. doi: 10.1111/bjc.12024
- Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., & Marks, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American journal of preventive medicine*, 14(4), 245-258.
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J., & Woodward, L. J. (2000). The stability of child abuse reports: a longitudinal study of the reporting behaviour of young adults. *Psychological medicine*, 30(3), 529-544.

- Fisher, P. A., & Stoolmiller, M. (2008). Intervention effects on foster parent stress: associations with child cortisol levels. *Development and psychopathology*, *20*(3), 1003–1021. doi:10.1017/S0954579408000473
- Fonagy, P., & Allison, E. (2012). What is mentalization? The concept and its foundations in developmental research. In N. Midgley (Ed.) & I. Vrouva (Ed.), *Minding the child: Mentalization-based interventions with children, young people, and their families* (pp. 11-34). East Sussex: Routledge.
- Fonagy, P., & Luyten, P. (2009). A developmental, mentalization-based approach to the understanding and treatment of borderline personality disorder. *Development and Psychopathology*, *21*(4), 1355–1381. doi:10.1017/S0954579409990198
- Fonagy, P., Bateman, A., & Bateman, A. (2011). The widening scope of mentalizing: A discussion. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, *84*(1), 98–110. doi:10.1111/j.2044-8341.2010.02005.x
- Fonagy, P., Luyten, P., Moulton-Perkins, A., Lee, Y. W., Warren, F., Howard, S., ... & Lowyck, B. (2016). Development and validation of a self-report measure of mentalizing: The reflective functioning questionnaire. *PLoS One*, *11*(7), e0158678.
- Fonagy, P., Luyten, P., Moulton-Perkins, A., Lee., Y., Warren, F., Howard, S., ... Lowyck, B. (2016). Development and validation of a self-report measure of mentalizing: The reflective functioning questionnaire. *Public Library of Science*, *11*(7). doi:10.1371/journal.pone.0158678
- Fonagy, P., Steele, M., Steele, H., Higgitt, A., & Target, M. (1994). The Emanuel Miller memorial lecture 1992 the theory and practice of resilience. *Journal of child psychology and psychiatry*, *35*(2), 231-257.
- Fonagy, P., Steele, M., Steele, H., Moran, G. S., & Higgitt, A. C. (1991). The Capacity for Understanding Mental States: The Reflective Self in Parent and Child and Its Significance for Security of Attachment. *Infant Mental Health Journal*, *12*(3), 201-218. Paimta iš: <https://www.mentalizacion.com.ar/images/notas/The%20capacity%20for%20understandig%20mental%20states.pdf>
- Fraley, R. C., Heffernan, M. E., Vicary, A. M., & Brumbaugh, C. C. (2011). The experiences in close relationships—Relationship Structures Questionnaire: A method for assessing attachment orientations across relationships. *Psychological assessment*, *23*(3), 615-625.
- Gabler, S., Bovenschen, I., Lang, K., Zimmermann, J., Nowacki, K., Kliwer, J., & Spangler, G. (2014). Foster children’s attachment security and behavior problems in the first six months of placement: associations with foster parents’ stress and sensitivity. *Attachment & Human Development*, *16*(5), 479–498. doi:10.1080/14616734.2014.911757

- Georg, A., Schroder, P., Cierpka, M., & Taubner, S. (2018). Parental Reflective Functioning and its Relation to Parenting Stress in a Sample with Early Regulatory Disorders/Elterliche Mentalisierungsfähigkeit und der Zusammenhang mit elterlicher Belastung bei frühkindlichen Regulationsstörungen. *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie*, 67(5), 421-442.
- Gervinskaitė-Paulaitienė, L. (2014). Vaikų mentalizacijos vertinimas: galimybės ir iššūkiai. Jaunųjų mokslininkų psichologų darbai, 3, 1-6. Paimta iš: <http://www.jmpk.fsf.vu.lt/wp-content/uploads/2015/04/JMPD-Nr.-3-Gervinskait%C4%97-Paulaitien%C4%97-L.-Vaik%C5%B3-mentalizacijos-vertinimas-galimyb%C4%97s-ir-i%C5%A1%C5%A1%C5%ABkiai.pdf>
- Gervinskaitė-Paulaitienė, L. (2018). *Mentalizacija ankstyvoje paauglystėje ir jos sąsajos su prierašumu, smurto patyrimu ir emociniais bei elgesio sunkumais* (Daktaro disertacija). Paimta iš: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:25750772/25750772.pdf>
- Gervinskaitė-Paulaitienė, L., Baškytė, A. M., Čėnaitė, N., Matutytė, L., Šiaučiūnaitė, M., Barkauskienė, R. (2017). Suvoktas smurto patyrimas, emocijų reguliacija ir somatiniai sunkumai ankstyvojoje paauglystėje. *Sveikatos mokslai / Health Sciences In Eastern Europe*, 27(3), 11-17. doi: <http://doi.org/10.5200/sm-hs.2017.032>
- Grienenberger, J. F., Kelly, K., & Slade, A. (2005). Maternal reflective functioning, mother–infant affective communication, and infant attachment: Exploring the link between mental states and observed caregiving behavior in the intergenerational transmission of attachment. *Attachment & Human Development*, 7(3), 299-311. doi: 10.1080/14616730500245963
- Gugliandolo, M. C., Costa, S., Cuzzocrea, F., & Larcan, R. (2015). Trait emotional intelligence as mediator between psychological control and behaviour problems. *Journal of Child and Family Studies*, 24(8), 2290-2300. <https://doi.org/10.1007/s10826-014-0032-3>
- Handeland, T. B., & Kristiansen, V. R. (2017). *Certain and Uncertain Reflective Functioning in Mothers with Substance Use Disorder: Investigating the Associations between Reflective Functioning, Trauma and Executive Functions* (Magistro darbas).
- Harel, G., & Finzi-Dottan, R. (2017). Childhood Maltreatment and its Effect on Parenting among High-Risk Parents. *Journal of Child and Family Studies*, 1-12. doi: 10.1007/s10826-017-0994-z
- Hayes, A. F. (2017). Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis second edition: A regression-based approach.
- Huang, L. N., Flatow, R., Biggs, T., Afayee, S., Smith, K., Clark, T., & Blake, M. (2014). *SAMHSA's Concept of Trauma and Guidance for a Trauma-Informed Approach*. Rockville: Substance Abuse and Mental Health Services Administration.

- Juul, S. H., Hendrix, C., Robinson, B., Stowe, Z. N., Newport, D. J., Brennan, P. A., & Johnson, K. C. (2016). Maternal early-life trauma and affective parenting style: the mediating role of HPA-axis function. *Archives of women's mental health*, 19(1), 17-23.
- Kapeleris, A. (2014). *Children's socio-emotional development and adjustment: Role of maternal trauma, mentalization and parenting style*. (Daktaro disertacija).
- Khan, M. (2017). *Childhood Maltreatment and Mother-Child Attachment: Examining Interactions among Attachment, Depression, Reflective Functioning, Parenting Behaviors, and Young Children's Outcomes in Mothers with Histories of Childhood Maltreatment* (Magistro darbas).
- Lietuvos statistikos departamentas. (2018). *Šeimose globojami (rūpinami) vaikai metų pabaigoje pagal savivaldybes. Vaikų globos įstaigos*. Paimta iš: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=252aea0c-da7f-4f10-938e-d1287263a1c7#/>; <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=8129a443-c9dd-4839-b828-914f89b9fc3a#/>
- Linares, L. O., Montalto, D., Rosbruch, N., & Li, M. (2006). Discipline practices among biological and foster parents. *Child Maltreatment*, 11(2), 157-167.
- Luyten, P., Mayes, L. C., Nijssens, L., & Fonagy, P. (2017). The parental reflective functioning questionnaire: Development and preliminary validation. *PLOS ONE*, 12(5): e0176218. doi: 10.1371/journal.pone.0176218
- Midgley, N., Cirasola, A., Austerberry, C., Ranzato, E., West, G., Martin, P., ... & Park, T. (2019). Supporting foster carers to meet the needs of looked after children: A feasibility and pilot evaluation of the Reflective Fostering Programme. *Developmental Child Welfare*, 2516103218817550.
- Min, M. O., Singer, L. T., Minnes, S., Kim, H., & Short, E. (2013). Mediating links between maternal childhood trauma and preadolescent behavioral adjustment. *Journal of interpersonal violence*, 28(4), 831-851. doi: 10.1177/0886260512455868
- Muller, N., Gerits, L., & Siecker, I. (2012). Mentalization-based therapies with adopted children and their families. In N. Midgley (Ed.) & I. Vrouva (Ed.), *Minding the child: Mentalization-based interventions with children, young people, and their families* (pp. 113-130). East Sussex: Routledge.
- Nijssens, L., Bleys, D., Casalin, S., Vliegen, N., & Luyten, P. (2018). Parental Attachment Dimensions and Parenting Stress: The Mediating Role of Parental Reflective Functioning. *Journal of Child and Family Studies*, 27(6), 2025-2036.
- Nuttall, A. K., Valentino, K., & Borkowski, J. G. (2012). Maternal history of parentification, maternal warm responsiveness, and children's externalizing behavior. *Journal of Family Psychology*, 26(5), 767. doi: 10.1037/a0029470

- Ordway, M. R., Sadler, L. S., Dixon, J., Close, N., Mayes, L., & Slade, A. (2014). Lasting effects of an interdisciplinary home visiting program on child behavior: Preliminary follow-up results of a randomized trial. *Journal of Pediatric Nursing: Nursing Care of Children and Families*, 29(1), 3-13. doi: 10.1016/j.pedn.2013.04.006
- Pajulo, M., Pyykkönen, N., Kalland, M., Sinkkonen, J., Helenius, H., Punamäke, R.-L., & Suchman, N. (2012). Substance-abusing mothers in residential treatment with their babies: Importance of pre- and postnatal maternal reflective functioning. *Infant Mental Health Journal*, 33(1), 70–81. <http://doi.org/10.1002/imhj.20342>
- Pajulo, M., Suchman, N., Kalland, M., & Mayes, L. (2006). Enhancing the effectiveness of residential treatment for substance abusing pregnant and parenting women: Focus on maternal reflective functioning and mother-child relationship. *Infant Mental Health Journal*, 27(5), 448. <http://doi.org/10.1002/imhj.20100>
- Paris, R., Herriott, A., Holt, M., & Gould, K. (2015). Differential responsiveness to a parenting intervention for mothers in substance abuse treatment. *Child abuse & neglect*, 50, 206-217.
- Redfern, S. (2019). Parenting and foster care. In A. W. Bateman (Ed.) & P. Fonagy (Ed.), *Handbook of Mentalizing in Mental Health Practice, Second Edition* (pp. 265-279). American Psychiatric Pub.
- Repacholi, B. M., & Gopnik, A. (1997). Early reasoning about desires: Evidence from 14- and 18-month-olds. *Developmental Psychology*, 33(1), 12-21. doi: 10.1037/0012-1649.33.1.12
- Riser, D. K. (2009). *Parent trauma history and parenting style: Relation to child trauma and child psychopathology* (Magistro darbas, Virginia Polytechnic Institute).
- Rosenblum, K. L., McDonough, S. C., Sameroff, A. J., & Muzik, M. (2008). Reflection in thought and action: Maternal parenting reflectivity predicts mind-minded comments and interactive behavior. *Infant Mental Health Journal*, 29(4), 362-376. doi: 10.1002/imhj.20184
- Rosso, A. M., Viterbori, P., & Scopesi, A. M. (2015). Are maternal reflective functioning and attachment security associated with preadolescent mentalization? *Frontiers in Psychology*, 6(1134). doi: 10.3389/fpsyg.2015.01134
- Rostad, W. L., & Whitaker, D. J. (2016). The association between reflective functioning and parent-child relationship quality. *Journal of Child and Family studies*, 25(7), 2164-2177. doi: 10.1007/s10826-016-0388-7
- Rutherford, H. J., Booth, C. R., Luyten, P., Bridgett, D. J., & Mayes, L. C. (2015). Investigating the association between parental reflective functioning and distress tolerance in motherhood. *Infant Behavior and Development*, 40, 54-63.

- Sadler, L. S., Slade, A., Close, N., Webb, D. L., Simpson, T., Fennie, K., & Mayes, L. C. (2013). Minding the baby: Enhancing reflectiveness to improve early health and relationship outcomes in an interdisciplinary home-visiting program. *Infant mental health journal, 34*(5), 391-405.
- San Cristobal, P., Santelices, M. P., & Miranda Fuenzalida, D. A. (2017). Manifestation of trauma: The effect of early traumatic experiences and adult attachment on parental reflective functioning. *Frontiers in psychology, 8*, 449.
- Schechter, D. S., Coats, T., Zeanah, C. H., Davies, M., Coates, S. W., Trabka, K. A., ... & Myers, M. M. (2005). Maternal mental representations of the child in an inner-city clinical sample: Violence-related posttraumatic stress and reflective functioning. *Attachment & Human Development, 7*(3), 313-331.
- Slade, A. (2005). Parental reflective functioning: An introduction. *Attachment and Human Development, 7*, 269–281.
- Slade, A., Grienenberger, J., Bernbach, E., Levy, D., & Locker, A. (2005). Maternal reflective functioning, attachment, and the transmission gap: A preliminary study. *Attachment & Human Development, 7*(3), 283 – 298. doi: 10.1080/14616730500245880
- Smaling, H. J. A., Huijbregts, S. C. J., van der Heijden, K. B., Hay, D. F., van Goozen, S. H. M., & Swaab, H. (2017). Prenatal reflective functioning and development of aggression in infancy: The roles of maternal intrusiveness and sensitivity. *Journal of Abnormal Child Psychology, 45*(2), 237-248. doi:10.1007/s10802-016-0177-1
- Smaling, H. J., Huijbregts, S. C. J., Surland, J., van der Heijden, K. B., Mesman, J., van Goozen, S. H. M., Swaab, H. (2016). Prenatal reflective functioning and accumulated risk as predictors of maternal interactive behavior during free play, the still-face paradigm, and two teaching tasks. *Infancy, 21*(6), 766–784. doi:10.1111/infa.12137
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Luyten, P., Duriez, B., & Goossens, L. (2005). Maladaptive perfectionistic self-representations: The mediational link between psychological control and adjustment. *Personality and individual differences, 38*(2), 487-498. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.05.008>
- Stacks, A. M., Muzik, M., Wong, K., Beeghly, M., Huth- Bocks, A., Irwin, J. L., & Rosenblum, K. L. (2014). Maternal reflective functioning among mothers with childhood maltreatment histories: links to sensitive parenting and infant attachment security. *Attachment & Human Development, 16*(5), 515-533. DOI: 10.1080/14616734.2014.935452
- Steele, H., Bate, J., Steele, M., Dube, S. R., Danskin, K., Knafo, H., ... & Murphy, A. (2016). Adverse childhood experiences, poverty, and parenting stress. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement, 48*(1), 32.

- Stover, C. S., & Kiselica, A. (2014). An initial examination of the association of reflective functioning to parenting of fathers. *Infant mental health journal*, 35(5), 452-461. doi: 10.1002/imhj.21459
- Suchman, N. E., DeCoste, C. L., McMahon, T. J., Dalton, R., Mayes, L. C., & Borelli, J. (2017). *Mothering from the Inside Out: Results of a second randomized clinical trial testing a mentalization-based intervention for mothers in addiction treatment. Development and Psychopathology*, 29(2), 617–636. <http://doi.org/10.1017/S0954579417000220>
- Suchman, N. E., DeCoste, C., Leigh, D., & Borelli, J. (2010). Reflective functioning in mothers with drug use disorders: Implications for dyadic interactions with infants and toddlers. *Attachment & Human Development*, 12(6), 567-585. doi: 10.1080/14616734.2010.501988
- Suchman, N. E., Decoste, C., McMahon, T. J., Rounsaville, B., & Mayes, L. (2011). The mothers and toddlers program, an attachment-based parenting intervention for substance-using women: Results at 6-week follow-up in a randomized clinical pilot. *Infant mental health journal*, 32(4), 427-449.
- Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. (2019). *Apie institucinės globos pertvarką*. Paimta iš: <http://www.pertvarka.lt>
- Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. *Nori įvaikinti ar globoti – pasirenki!* Paimta iš: http://www.vaikoteises.lt/media/file/gimk/Nori_%C4%AFvaikinti_ar_globoti_pasi.pdf
- Vanschoonlandt, F., Vanderfaeillie, J., Van Holen, F., De Maeyer, S. & Robberechts, M. (2013). Parenting stress and parenting behavior among foster mothers of foster children with externalizing problems. *Children and Youth Services Review*, 35(10), 1742-1750. doi: 10.1016/j.chilyouth.2013.07.012

1 priedas. Demografinė anketa

*Prašome atidžiai perskaityti klausimus bei teiginius ir į juos atsakyti kuo nuoširdžiau. Pirmoje tyrimo dalyje prašome klausimų atsakymus su pateiktomis alternatyvomis žymėti varnele. Kitose tyrimo dalyse kiekvienoje iš jų bus pateikiama vertinimo sistema. **Jeigu auginate kelis 6 - 11 metų vaikus, prašome atsakinėti į klausimus tik apie vieną iš jų.***

Jūsų lytis:

- vyras
- moteris

Jūsų amžius:

(įrašykite) .....

Jūsų gyvenamoji vieta:

- miestas
- miestelis
- kaimas

Jūsų išsilavinimas:

- aukštasis universitetinis
- aukštasis neuniversitetinis
- profesinis
- vidurinis
- nebaigtas vidurinis

Jūsų šeiminių statusas:

- susituokusi (-ęs)
- nesusituokusi (-ęs)
- išsiskyrusi (-ęs)
- gyvenanti(s) kartu su partneriu (-e) nesusituokus
- našlė (-ys)
- kita .....

Kiek vaikų auginate?

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- kita *(įrašykite)* .....

Kiek iš Jūsų vaikų gyvena su Jumis?

(įrašykite) .....

Pildykite, jei auginate bent vieną globojamą ar įvaikintą vaiką:

Prieš kiek laiko pradėjote globoti ar įvaikinote pirmą vaiką?

(įrašykite) .....

Kiek vaikų iš viso esate globojęs (-usi) ir (ar) įvaikinęs (-usi)?

(įrašykite) .....

Kokio amžiaus yra vaikas, apie kurį pildysite klausimynus?

(įrašykite) .....

Kokia šio vaiko lytis?

- berniukas
- mergaitė

Ar šis vaikas yra Jūsų biologinis, ar globojamas (įvaikintas)?

- biologinis
- globojamas ar įvaikintas

Pildykite, jei vaikas yra globojamas ar įvaikintas:

Prieš kiek laiko pradėjote jį (ją) globoti ar įvaikinote?

(įrašykite) .....

Kokio amžiaus šis vaikas buvo, kai pradėjote jį (ją) globoti ar įvaikinote?

(įrašykite) .....

Pažymėkite visus įvykius, kurie buvo Jums nutikę per pastaruosius vienerius metus:

- artimo žmogaus mirtis
- skyrybos
- rimtas sužeidimas ar liga
- rimtas artimo žmogaus sužeidimas ar liga
- darbo netekimas ar išėjimas į pensiją
- persikraustymas
- kitas stresą sukėlęs įvykis *(įrašykite)*.....

2 priedas. Informuoto sutikimo forma

Gerbiami tėvai ir globėjai,

esame Vilniaus universiteto Psichologijos instituto psichologijos bakalauro studentė Jurgita Garšvinskaitė ir klinikinės psichologijos magistro studentė Silvija Milimavičiūtė. Norime pakviesti Jus dalyvauti mūsų baigiamųjų darbų tyrime, kuriam vadovauja doc. dr. Asta Adler. Šio tyrimo tikslas - analizuoti, kaip tėvų ir globėjų prierašumas ir skausmingos vaikystės patirtys susijusios su jų gebėjimų reflektuoti, naudojamomis tėvystės strategijomis bei patiriamu stresu.

Šis tyrimas gali padėti geriau suprasti įvairias vaikus auginančių tėvų patirtis bei kaip jos siejasi su gebėjimais suprasti vaikų vidinį pasaulį, santykiuose su vaikais kylančiais sunkumais bei tėvystės stresu. Taip pat tyrimas svarbus mentalizacija grįstos terapijos tėvams bei globėjams tobulinimui.

Dalyvavimas tyrime yra visiškai savanoriškas. Jūs turite teisę atsisakyti dalyvauti ar pasitraukti iš tyrimo bet kuriuo metu. Tyrime gauti duomenys bus koduojami, o rezultatai naudojami tik apibendrintai siekiant užtikrinti Jūsų konfidencialumą. Anketos pildymas užtruks apie 20 min.

Jeigu Jums iškiltų bet kokių klausimų dėl šio tyrimo, prašome susisiekti el. paštu jurgita.garsvinskaite@fsf.stud.vu.lt arba silvija.milimaviciute@fsf.stud.vu.lt

Ačiū už Jūsų skiriamą laiką ir dalyvavimą!

Sutinku dalyvauti tyrime

(parašas).....

Jeigu sutiktumėte dalyvauti ateityje rengiamuose tyrimuose, nurodykite savo el. pašta:

.....

3 priedas. PRFQ tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai

Teiginiai	Faktoriai		
	1 faktorius (Susidomėjimas ir smalsumas)	2 faktorius (Užtikrintumas apie psichines būsenas)	3 faktorius (Ikimentalizacija)
PRFQ1	-0,03	0,25	0,46
PRFQ2	0,37	0,70	0,06
PRFQ3	0,69	0,25	0,02
PRFQ4	-0,15	-0,01	0,69
PRFQ5	0,19	0,73	-0,11
PRFQ6	0,74	0,20	0,07
PRFQ7	-0,31	-0,08	0,30
PRFQ8	0,16	0,59	0,11
PRFQ9	0,71	0,10	-0,11
PRFQ10	-0,03	0,01	0,62
PRFQ11	0,16	-0,59	0,33
PRFQ12	0,57	0,11	-0,02
PRFQ13	0,05	-0,20	0,70
PRFQ14	0,42	0,41	-0,10
PRFQ15	0,66	-0,02	-0,07
PRFQ16	0,08	-0,31	0,60
PRFQ17	0,11	0,76	0
PRFQ18	-0,31	0,13	0,36

Pastaba. Paryškintu šriftu pažymėti kintamųjų svoriai faktoriuose, kuriems jie priskiriami teoriškai.

4 priedas. APQ-9 tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai

Teiginiai	Faktoriai		
	1 faktorius (Pozityvus auklėjimas)	2 faktorius (Nenuoseklus drausminimas)	3 faktorius (Nepakankama priežiūra)
APQ1	0,78	-0,04	0,03
APQ2	-0,1	0,77	-0,08
APQ3	0,04	-0,12	0,71
APQ4	0,01	0,68	0,17
APQ5	-0,09	0,06	0,77
APQ6	0,89	-0,05	-0,11
APQ7	0,90	0,05	-0,05
APQ8	-0,06	0,22	0,67
APQ9	0,05	0,81	0,04

Pastaba. Paryškintu šriftu pažymėti kintamųjų svoriai faktoriuose, kuriems jie priskiriami teoriškai.